

Хмельницький національний університет
 Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
 Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ ПЕРШОГО РОКУ НАВЧАННЯ

Назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 22298

номер ІНП

Виконав: студент II курсу, група ППмз-22-2 _____

Підпис

Аліна КОЗІНЧУК

Ініціали, прізвище

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент _____

Підпис, дата

Наталія БЕРЕГОВА

Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор _____

Підпис

Таїсія КОМАР

Ініціали, прізвище

_____ 2023 р.

Хмельницький 2023

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи Особливості формування психологічного клімату в студентських групах першого року навчання

Здобувач Аліна КОЗІНЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Наталія БЕРЕГОВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна робота включає 101 сторінок, 5 таблиць, 4 рисунка, перелік джерел посилання складає 60 найменувань, 5 додатків.

Ключові слова: психологічний клімат, студентська група, чинники формування психологічного клімату, психологічна програма, рекомендації.

Об'єкт дослідження: студентські групи першого року навчання.

Предмет дослідження: особливості формування психологічного клімату в студентських групах першого року навчання.

За результатами дослідження розроблено психологічну програму та практичні рекомендації, які сприятимуть покращенню психологічного клімату в студентських групах та підтримці активного та здорового навчального середовища.

Одержані результати можуть послужити основою для розробки та впровадження конкретних стратегій і програм для покращення психологічного клімату в студентських групах.

Дипломник _____ Аліна КОЗІНЧУК

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 08 грудня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ У СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	10
1.1 Психологічний клімат, сутність поняття та складові	10
1.2 Вплив психологічного клімату на адаптацію першокурсників.....	28
1.3. Особливості формування позитивного психологічного клімату в студентських групах першого року навчання	
Висновки до розділу.....	58
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ.....	60
2.1 Організація та аналіз результатів експериментального дослідження.....	60
2.2 Психологічна програма щодо покращення психологічного клімату в студентських групах	68
2.3 Практичні рекомендації щодо покращення психологічного клімату в студентських групах	70
Висновки до розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	74
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	76
ДОДАТКИ.....	82
Додаток А Методика «Дослідження задоволеності міжособистісними стосунками у колективі»	82
Додаток Б Методика “Оцінка психологічної атмосфери у колективі”	83
Додаток В Методика «Визначення індексу групової згуртованості».....	85
Додаток Г Методика «Визначення рівня конфліктності особистості».....	87
Додаток Д Психологічна програма формування позитивного психологічного клімату в студентських групах.....	91

ВСТУП

Сучасний університетський освітній процес постійно еволюціонує, вимагаючи від студентів не лише засвоєння академічних знань, але і активного спілкування, співпраці, та розвитку соціальних навичок. У цьому контексті особливу вагу набуває психологічний клімат в студентських групах - атмосфера, яка оточує студентів у навчальному середовищі, і впливає на їхню ефективність, добробут і загальний досвід навчання.

Спільноти студентів в університетських аудиторіях та поза ними є основними місцями, де формується психологічний клімат. Цей клімат визначається різноманітними факторами, включаючи взаємодію між студентами, викладачами та іншими учасниками навчального процесу, організацію студентських заходів, підтримку спільноти та багато інших аспектів. Отже, питання формування позитивного психологічного клімату в студентських групах стає надзвичайно актуальним у сучасному вищому освітньому середовищі.

Позитивний психологічний клімат сприяє сприятливим стосункам між студентами, підвищує їхню мотивацію до навчання, розвиває їхні соціальні навички та сприяє загальному психологічному благополуччю. З іншого боку, негативний психологічний клімат може призвести до конфліктів, стресу та погіршення академічних результатів студентів.

Вивчення особливостей формування позитивного психологічного клімату в студентських групах, особливо першого року навчання є важливим завданням, спрямованим на успішну адаптацію студентів, покращення якості вищої освіти, підтримку студентського добробуту та розвиток міжособистісних навичок.

Розвиток позитивного психологічного клімату в студентських групах має велике значення для як самого академічного процесу, так і для загального благополуччя студентів.

Це свідчить про необхідність теоретичного та експериментального вивчення психологічного клімату у студентському середовищі першокурсників ВНЗ і розробці комплексу заходів, спрямованих на профілактику деструктивних явищ та покращення психологічного клімату в студентських колективах.

Актуальність теми, її недостатня теоретична, методична й практична розробленість, необхідність розв'язання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Особливості формування психологічного клімату в студентських групах першого року навчання»**.

Зв'язок роботи з програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до тематичного плану виконання магістерських робіт кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету.

Об'єкт дослідження – студентські групи першого року навчання.

Предмет дослідження – особливості формування психологічного клімату в студентських групах першого року навчання.

Мета дослідження - вивчення особливостей формування психологічного клімату в студентських групах першого року навчання в університетському середовищі.

Для досягнення мети в роботі та перевірки гіпотези були поставлені такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури щодо проблеми формування психологічного клімату в студентських групах першого року навчання.

2. Провести діагностичне дослідження психологічного клімату в студентських групах першокурсників.

3. Розробити психологічну програму та практичні рекомендації щодо формування позитивного психологічного клімату в студентських групах.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що позитивний психологічний клімат в студентських групах сприяє підвищенню академічної успішності, розвитку соціальних навичок та психологічному здоров'ю студентів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: *теоретичні* – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація психолого - педагогічної літератури; *емпіричні* – тестування, бесіда, спостереження, опитування; *статистичні* – обробка експериментальних даних.

Новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що уточнено поняття «психологічний клімат»; визначено й обґрунтовано фактори формування позитивного психологічного клімату в студентських групах першого року навчання; розроблено комплекс методик, спрямованих на вивчення психологічного клімату в студентських групах першокурсників; розроблено психологічну програму та практичні рекомендації, які сприятимуть покращенню психологічного клімату в студентських групах та підтримці активного та здорового навчального середовища.

Практичне значення роботи полягає у тому, що це дослідження може послужити основою для розробки та впровадження конкретних стратегій і програм для покращення психологічного клімату в студентських групах. Освітні установи можуть скористатися результатами цього дослідження для поліпшення умов навчання, підтримки студентського добробуту та підвищення академічної продуктивності.

Дослідження було проведено на базі Хмельницького національного університету. Вибірку склали студенти 1 курсу ХНУ спеціальності «Психологія», в загальній кількості 60 осіб.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути застосовані при вивченні курсів «Соціальна психологія», «Основи психокорекції з практикумом», «Основи психологічного консультування». Запропоновану психологічну програму можна використовувати у діяльності практичного психолога ПТУ, ВПУ, ВНЗ.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Хмельницького національного університету.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження відображені у тезах збірника наукових праць студентської Всеукраїнської науково-практичної конференції ХНУ на тему: «Формування соціально-психологічного клімату в студентській групі» та опубліковано статтю у науковому збірнику Міжрегіональної академії управління персоналом м. Хмельницького на тему: «Вплив психологічного клімату на згуртованість студентського колективу».

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (60 найменувань) та додатків (19 сторінок). Загальний обсяг магістерської - 101 сторінок. Ілюстрований матеріал подано у 5 таблицях та на 4 рисунках.

РОЗДІЛ 1 ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ У СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Психологічний клімат, сутність поняття та складові

Питання успішного розвитку групи та формування її психологічного клімату вважається ключовою проблемою в соціальній теорії та практиці. Збільшення вимог до рівня психологічної включеності особи у професійну діяльність та ускладнення її психічної життєдіяльності, постійне зростання особистісних вимог і бар'єрів, які стоять на шляху реалізації психологічних резервів групи, визначають актуальність цієї проблеми.

Аналіз психологічного клімату будь-якої групи є важливим, оскільки це є основним показником рівня соціального розвитку та психологічних резервів групи, які можуть бути повніше використані у професійній діяльності. Психологічний клімат визначає гармонійний розвиток та включеність особистості в процес свого розвитку. В колективі він є ключовим аспектом для розуміння і підтримки ефективної комунікації, співпраці і робочого середовища та відіграє важливу роль у формуванні та розвитку психологічної атмосфери в організації.

Психологічний клімат - це сукупність емоційних і психологічних характеристик, які визначають загальний тон взаємин у колективі. Це явище відображається в співробітництві, взаєморозумінні, підтримці та взаємодії між членами групи [47].

Позитивний психологічний клімат сприяє збільшенню продуктивності, зниженню рівня стресу, покращенню здоров'я та підвищенню рівня задоволеності працівників. Він стає фундаментом для створення ефективного та згуртованого колективу, є необхідним елементом для досягнення успіху та підтримки позитивного середовища для працівників. Розуміння та вдосконалення його складових дозволяє створювати організацію, де кожен може відчувати себе важливим та долученим до спільної мети [8].

У сучасній соціальній психології, крім терміну "психологічний клімат" використовуються також інші синонімічні поняття, такі як "соціально-психологічний клімат", "емоційний", "морально-психологічний", "виробничий", "моральний" та "організаційний".

Феномен соціально-психологічного клімату вивчався вченими у різних аспектах, а серед найбільш відомих дослідників цієї теми можна виокремити праці Л. Н. Когана, В. В. Бойка, В. В. Косолапова, Є. С. А. Н. Лутошкіна, Кузьміна, А. А. Русалінової, Л. Г. Почебут, Б. Д. Паригіна, К. К. Платонова, В. А. Покровського, В. М. Шепеля, А. В. Петровського, С. Г. Попова, А. К. Уледова, М. М. Обозова, Г. Б. Хасанової, А. Н. Щербаня та інших.

Сучасні дослідження, пов'язані з аналізом соціально-психологічного клімату, фокусуються на формуванні, особливостях та динаміці цього явища в різних типах колективів. Це обумовлено специфікою професійних груп та їхніми унікальними характеристиками праці. В цьому напрямку працюють дослідники, такі як О. В. Волошина, О. О. Мітічкіна, В. М. Денісова, М. В. Молочко, Н. І. Шетеля, Ю. П. Скиданенко, О. Л. Шопша.

Серед зарубіжних вчених, які займалися дослідженнями у цьому напрямку варто виділити:

Курт Льюїн (Kurt Lewin): Німецько-американський психолог, відомий своїми дослідженнями зі зміни соціальних систем та групової динаміки. Він вніс важливий внесок у розуміння соціально-психологічних аспектів в організаційному середовищі.

Дуглас МакГрегор (Douglas McGregor): Американський психолог, який вивчав стилі керівництва та їх вплив на соціально-психологічний клімат в організаціях. Він представив теорію Х та теорію Y, які описують різні підходи до керівництва та мотивації працівників.

Фредерік Герцберг (Frederick Herzberg): Американський психолог, відомий своїми дослідженнями у галузі мотивації на роботі. Він вивчав теорію двох факторів, розрізняючи мотиваційні та гігієнічні фактори, які впливають на психологічний клімат в організаціях.

Рене Ліон (René Lion): Французький соціолог, який вивчав соціальні взаємодії та динаміку груп. Його роботи включають дослідження процесів взаємодії та впливу на формування соціального клімату в колективі.

Кріс Аргайс (Chris Argyris): Американський організаційний психолог, який вивчав організаційну культуру та взаємодію в організаційному середовищі. Він вніс важливий внесок у розуміння теорії організацій та соціальних систем.

Едгар Сайс (Edgar Schein): Американський соціолог та консультант з управління, відомий своїми роботами у галузі корпоративної культури та лідерства. Він вивчав вплив лідерства на соціально-психологічний клімат в організаціях.

Ці вчені робили значущі внески в розуміння та дослідження соціально-психологічного клімату в організаціях і колективах. Їхні праці продовжують впливати на теорії управління та організаційної психології.

Сучасна соціальна психологія має безліч трактувань соціально-психологічного клімату, проте існує обмежена кількість практичних напрацювань, які вважаються ключовими. Більшість вчених визначають соціально-психологічний клімат як психологічний стан учасників групи, пов'язаний з якістю міжособистісної взаємодії під час колективної діяльності.

В науковій літературі соціально-психологічний клімат описується як система емоційно-психологічних станів групи, яка відображає характер взаємовідносин між її учасниками під час спільної діяльності та спілкування [56].

Ранні визначення психологічного клімату, надані Г.О. Моченовим та М.М. Ночевнік, визначають його як емоційно-психологічний настрій, що формується в колективі під час роботи та виявляється у взаємодіях, що ґрунтуються на об'єктивних та суб'єктивних взаємозв'язках між членами групи, а також при особистих контактах між людьми. Цей емоційно-психологічний настрій виникає в результаті безпосередніх особистих контактів між працівниками, коли всі взаємини між ними набувають емоційно-

психологічного відтінку, що визначається ціннісними орієнтаціями, моральними нормами та інтересами членів групи [25].

Відповідно до визначення в психологічному словнику, психологічний клімат представляє собою якісний аспект міжособистісних відносин, що виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, які сприяють або заважають діяльності та всебічному розвитку особистості в групі. Згідно з педагогічним словником, психологічний клімат - це міжособистісні відносини, характерні для трудового або навчального колективу, які визначають його основний настрій [10].

Соціально-психологічний клімат у колективі визначається як загальний психологічний стан та атмосфера в колективі, що впливає на стосунки між його членами, а також на їхню продуктивність та спроможність спільно працювати. Цей клімат формується через взаємодію соціальних, емоційних та психологічних чинників, і важливо розуміти, як на нього можна впливати та регулювати для досягнення бажаних результатів у роботі та покращення якості життя в колективі. Перш за все, для розуміння соціально-психологічного клімату необхідно враховувати психологічні особливості і потреби кожного члена колективу. Різні люди мають різні характери, потреби, цінності і очікування, і це важливо враховувати, створюючи сприятливий клімат [8].

Л.М. Дунець визначає фактори регуляції соціально-психологічного клімату, серед яких вона виділяє наступні:

– Комунікація. Якість спілкування в колективі має велике значення. Відкритість, чесність і повага в комунікації сприяють покращенню стосунків та зменшенню конфліктів.

– Лідерство. Лідери в колективі відіграють важливу роль у формуванні клімату. Їхні дії та ставлення впливають на настрій і мотивацію співробітників. Лідери повинні бути прикладом відкритості, емпатії та співпраці.

– Розвиток навичок комунікації та конфліктології. Навички розв'язання конфліктів і побудови позитивних відносин можуть бути навчені.

Тренінги та курси можуть допомогти співробітникам вдосконалити свої навички.

– Стимулювання співпраці. Заохочення спільної роботи та командної діяльності може сприяти формуванню позитивного клімату. Відзначення та винагороди за досягнення можуть стати стимулом для співробітників.

– Вплив на організаційну культуру. Керівництво організації повинно визначити цінності, які вони хочуть просувати в колективі. Формування організаційної культури, спрямованої на підтримку позитивного соціально-психологічного клімату, може змінити ставлення працівників до своєї роботи та колег [1].

Соціально-психологічний клімат у колективі впливає на ефективність роботи, задоволення членів колективу своєю роботою та загальну якість життя в колективі. Регулювання цього клімату вимагає уваги, зусиль і спільної праці всіх членів колективу. Перебороти негативний клімат і створити сприятливу атмосферу можливо, якщо всі зацікавлені в покращенні стосунків та підтримці один одного.

Однією з ознак колективу є згуртованість, взаємовиручка, підтримка і одночасно вимогливість до себе та інших. Одним з найважливіших показників, що колектив – це «команда», є хороший соціально-психологічний клімат, тобто такий стан у колективі, коли кожному його члену надаються оптимальні умови для реалізації його здібностей і схильностей. Таким чином, наявність позитивного соціально-психологічного клімату в колективі – один з показників його зрілості, результат великої та клопіткої праці керівництва.

Соціально-психологічний клімат у колективі є важливим аспектом організаційної діяльності, який впливає на багато аспектів життя в колективі.

Л.І. Міщик вважає, що психологічний клімат в колективі визначає емоційну та соціальну атмосферу серед членів колективу і грає важливу роль у визначенні їхньої працездатності. Ефективний психологічний клімат може суттєво покращити взаємодію в колективі.

Сприятливий психологічний клімат надає працівникам відчуття приналежності та визнання, що може значно підвищити їхню мотивацію та заохочувати до активної праці. Гармонійна взаємодія та відкрита комунікація в колективі сприяють вирішенню конфліктів, покращують робочі відносини та створюють сприятливий клімат для співпраці. Психологічний клімат, що підтримує взаємопідтримку та відкритість, сприяє формуванню колективного духу та збільшує ефективність групової праці.

Сприятливий психологічний клімат допомагає працівникам краще справлятися зі стресом та підвищує їхню психічну стійкість, що впливає на загальний стан здоров'я та працездатність. Лідер, який створює довірливі відносини, сприяє позитивному психологічному клімату та забезпечує відчуття безпеки, що позитивно впливає на працездатність.

Колектив, який стимулює гнучкість та інноваційність, розвиває творчий підхід до роботи та забезпечує адаптацію до змін у робочому середовищі. Позитивний психологічний клімат сприяє вищому рівню задоволеності від роботи, що може позитивно впливати на ретенцію працівників та зменшувати текучість кадрів [41].

Психологічний клімат в колективі взаємодіє з різними аспектами життя та праці працівників, визначаючи їхню працездатність, ставлення до роботи та загальний стан психічного та фізичного здоров'я. Сприятливий психологічний клімат стає ключовим фактором у покращенні якості праці.

На думку Д.Ф. Ніколенко психологічний клімат в колективі має визначальний вплив на взаємовідносини між працівниками та формує загальний тон взаємин. Цей клімат визначає, наскільки комфортно та відкрито взаємодіють члени колективу. Вчена зазначає, що позитивний психологічний клімат створює умови для розвитку взаємодовіри між колегами. сприяє відкритій, ефективній та конструктивній комунікації між співробітниками. Взаємна відкритість сприяє ефективній комунікації та вирішенню конфліктів. Колектив, де прагнуть слухати і розуміти одне одного, має більше можливостей для вирішення труднощів та досягнення спільних цілей.

Позитивний психологічний клімат робить колектив об'єднаним, стимулює співпрацю та формування командного духу. Співпраця та взаємопідтримка стають невід'ємною частиною взаємовідносин, що зменшує конфлікти та підвищує ефективність групової роботи. Взаємне визнання досягнень та надання підтримки важливі для збереження позитивного психологічного клімату та зміцнення взаємовідносин.

В колективі з позитивним психологічним кліматом підтримується інклюзивність, а різноманітність розглядається як сила. Створення клімату, де не підтримується дискримінація чи стереотипи, покращує взаємовідносини та ставлення працівників один до одного [28].

Психологічний клімат в колективі напряму впливає на взаємовідносини між його учасниками. Сприятливий клімат створює умови для позитивного спілкування, розвитку колективної взаємодії та формування здорових, сприятливих робочих відносин.

Дослідниця Н.В. Кузьміна стверджує, що психологічний клімат в колективі грає важливу роль у формуванні різних аспектів робочого середовища, включаючи виникнення або запобігання емоційному вигоранню. Емоційне вигорання - це стан психічного та емоційного виснаження, яке може виникнути внаслідок перевантаження, стресу та невірноваженості між робочими вимогами і ресурсами працівника.

Позитивний психологічний клімат може зменшити рівень стресу, надаючи підтримку та створюючи атмосферу довіри та зрозуміння. Навпаки, негативний клімат, конфлікти та відсутність підтримки можуть збільшити стресове навантаження, що може призвести до емоційного вигорання.

Здатність вільно висловлювати свої думки та емоції в безпечному середовищі може допомогти у запобіганні накопиченню емоційного напруження та вигоранню. Конфліктні взаємини та відчуття ізоляції можуть погіршити емоційний стан працівників та стати причиною вигорання.

Позитивний психологічний клімат, який включає в себе визнання досягнень, може підтримувати мотивацію працівників і допомагати у вирішенні

емоційних труднощів. Негативний клімат, де працівники не відчують визнання та підтримки, може призводити до втрати мотивації та зростання ризику вигорання.

Колектив, де існує взаємна підтримка та теплі взаємини, може допомагати працівникам подолати стрес та попереджати емоційне вигорання. Негативні відносини, конфлікти та ворожнеча в колективі можуть сприяти виникненню емоційного вигорання. Лідер, який створює позитивний психологічний клімат та підтримує свою команду, може впливати на стійкість працівників до стресу. Культура, що сприяє балансу між роботою та особистим життям, розумінню та допомозі в управлінні стресом, може впливати на емоційний стан колективу.

К.К. Платонов уявляв психологічний клімат колективу не просто як загальну суму окремих характеристик, але як єдину структуру. За його словами: "Коли ми говоримо про соціально-психологічний клімат, це означає, що мова йде не про такі матеріальні речі, як вологість або температура повітря чи стимулювання праці, або навіть взаємовідносини між людьми в процесі праці, а про психологічне відображення усього комплексу цих явищ, причому відображенні скоріше в настроях та емоціях, ніж в раціональній формі." [26, с. 108].

За думкою А.М. Нагімової, психологічний клімат є "найбільш цілісною психологічною характеристикою групи, пов'язаною з особливостями відображення групою окремих об'єктів (явищ, процесів), що мають прямий зв'язок із спільною груповою діяльністю." [20]. Ці характеристики є емпіричними показниками психологічного клімату.

За В.М. Шепелем, "психологічний клімат" визначається як емоційне забарвлення психологічних взаємодій між членами колективу, що виникає на основі їхньої близькості, симпатії, збігу характерів, інтересів та схильностей. За його думкою, клімат відносин складається із трьох кліматичних зон: соціального клімату (відображає суспільні відносини), морального клімату (визначає моральні цінності колективу) і психологічного клімату (неофіційні

відносини між учасниками групи, що має більш локальний та важливий характер, ніж соціальний і моральний клімат) [3].

Важливість психологічного клімату полягає в тому, що завдяки йому можна спостерігати психологічний стан усіх аспектів колективного життя, оскільки він включає в себе широку взаємодію соціальних, групових та особистісних факторів як умов праці. Взаємовідносини між людьми, які спілкуються, визначають емоційний зв'язок, який включає в себе емоції, думки, почуття, настрої людей [4].

Психологічний клімат має великий вплив на трудовий настрій як кожного працівника індивідуально, так і всієї організації в цілому. Якщо психологічний клімат є сприятливим, це підтримує бажання працювати з високим рівнем самовіддачі. Навпаки, несприятливий психологічний клімат істотно знижує мотивацію та, в результаті, призводить до зменшення обсягів виконаної роботи [20].

Сконцентруємо увагу на основних підходах до вивчення соціально-психологічного клімату.

У своїх трудах Є. С. Кузьмін, А. В. Петровський та Ю. П. Платонов розглядали соціально-психологічний клімат як психологічне явище. За цим підходом, соціально-психологічний клімат трактується як психологічний стан колективного свідомого. Він є відображенням у свідомості суб'єкта конкретного комплексу процесів, пов'язаних зі взаєминами у колективі, умовами праці та заходами для підвищення ефективності роботи колективу [6, 8, 9].

Інший підхід представлений у працях А.А. Русалінова та В.М. Шепеля, які характеризували соціально-психологічний клімат як емоційно-психологічний стан групи [12, 17].

За М. М. Обозовим та Б. Д. Паригіним "соціально-психологічний клімат - це стиль взаємодій у колективі, який формує певну систему міжособистісних відносин, впливає на загальний настрій всього колективу та на психологічний стан кожного члена групи" [5, 10].

А. Г. Почебут та Г. Б. Хасанова визначали "соціально-психологічний клімат як загальну та особистісну психологічну згуртованість членів команди, їх морально-психологічну єдність, наявність спільних думок, традицій і ритуалів". Згідно з дослідженнями Л. Г. Почебут, психологічний клімат представляє собою психічний стан організації, що інтегрує особисті та групові стани. Вона вказує на те, що клімат не є просто сукупністю цих станів, але є їх інтегральною, об'єднуючою характеристикою [17, 23].

На думку Л.Г. Почебут психологічний клімат має два рівні. Перший є відносно постійним та статичним, включає стабільні взаємини всередині колективу та проявляє інтерес до його членів. Цей рівень психологічного клімату є сформованим, здатним протягом тривалого часу зберігати свою сутність, навіть при зіткненні зі складними обставинами для колективу.

З цієї точки зору, створення сприятливого клімату в групі є відносно складною задачею, проте його підтримання на певному рівні, вже сформованому раніше, вважається легшим завданням. Контроль і корекція властивостей психологічного клімату відбуваються членами групи епізодично. Вони відчують певну стабільність і стійкість свого становища та статусу в системі взаємовідносин. Оскільки цей рівень менше залежить від зовнішнього впливу оточуючого середовища, він має прямий вплив на трудову діяльність, працездатність, кількість та якість виконаної роботи.

Другий рівень, навпаки, є динамічним та змінюється, представляючи собою щоденний настрій співробітників під час роботи. Цей рівень, за думкою автора, можна назвати психологічною атмосферою, порівняно з психологічним кліматом, який характеризується як більш швидкий, з численними часовими змінами та меншим усвідомленням членами організації, впливаючи лише на настрої та працездатність протягом одного робочого дня [23].

В.В. Бойко визначає інші важливі аспекти, які формують сприятливий соціально-психологічний клімат:

- Використання позитивної та конструктивної критики щодо членів колективу.

- Високий рівень довіри між учасниками групи.
- Активна участь у вираженні власних думок під час обговорення важливих питань, що стосуються всього колективу.
- Відсутність тиску зі сторони керівництва на підлеглих.
- Інформованість кожного члена колективу щодо його завдань і загального стану справ у групі.
- Задоволеність відчуттям приналежності до організації.
- Високий рівень емоційної включеності у ситуацію, що викликає стан фрустрації у члені групи.
- Відповідальність кожного учасника групи за проблемні ситуації [18].

Клімат у колективі завжди формується атмосферою емоційного та чуттєвого настрою всіх учасників та пов'язаний з загальним станом трудового колективу.

Соціально-психологічний клімат представляє собою стійку "ментальну" атмосферу, що виявляється як у взаємодії між колегами, так і у їхньому ставленні до загальної місії колективу.

У роботі Н.Є. Челнокової проводиться комплексний аналіз психологічного клімату, визначаючи його як:

- Один із станів колективної свідомості, що включає системну єдність переважаючих почуттів, настроїв та думок та інших соціально-психологічних утворень, пов'язаних з потребами та інтересами колективу;
- Систему міжособистісних відносин, які мають психологічну природу (симпатія, антипатія, дружба), психологічні механізми взаємодії між людьми (наслідування, співчуття, сприяння), систему взаємних вимог та загальний стиль трудової діяльності;
- Відносно стійкий та типовий для групи емоційний настрій, що відображає реальну ситуацію трудової діяльності (характер, умови організації праці) та характер міжособистісних стосунків [34].

Зміни в психологічному кліматі завжди виявляються більш виразними та помітними, вони краще усвідомлюються та сильніше переживаються членами організації. Однак значні кількісні зміни у психологічній атмосфері можуть призвести до змін у психологічному кліматі, тому взаємозалежність їх можна визначити як вплив частини на ціле. Це співвідношення відображається у визначенні психологічного клімату, згідно з яким він представляє собою стан організації як єдного цілого, що включає окремі групові стани. Психологічний клімат представляє собою не суму групових станів, а їх інтеграл [12].

Отже, можна виділити декілька підходів до описуваного явища:

1. Психологічний клімат відображає психологічний настрій колективу, не розглядаючи його інших соціальних аспектів.

2. Психологічний клімат відображає діяльність, дисципліну та інші показники організації.

3. Психологічний клімат відображає задоволеність членів колективувзаєминами та професійною діяльністю в цілому.

При дослідженні формування соціально-психологічного клімату в малій професійній групі, С. Г. Попов виділив основні чинники макро- та мікросередовища, які впливають на нього [23].

Чинниками макросередовища визначають суспільний контекст, на якому базуються та розвиваються взаємини у групі. Серед цих чинників виділяють:

– Суспільно-політичний стан країни, який включає такі компоненти, як економічний стан, визначений заробітною платою працівників, цінова політика та рівень оподаткування.

– Соціально-демографічні фактори, які визначаються рівнем задоволення потреб суспільства та наявністю трудових ресурсів у країні.

– Етнопсихологічні чинники, такі як наявність або відсутність етнічної ворожнечі в регіоні.

До мікрочинників відносяться:

- Об'єктивні фактори, що включають систему технічних, санітарно-гігієнічних та адміністративних елементів у кожній конкретній компанії.
- Суб'єктивні чи соціально-психологічні фактори, до яких відносять:
 - Формальна складова - опис офіційних і організаційних взаємозв'язків між членами колективу, їх професійні статуси.
 - Неформальна складова - якісні міжособистісні взаємини (дружба, взаємодопомога, співпраця, індивідуально-психологічні особливості членів колективу, психологічна сумісність).

Останні дослідження Г. Б. Хасанової щодо впливу психологічного клімату на показники трудової діяльності вказують, що "позитивний клімат сприймається кожним індивідом як особистий стан задоволеності міжособистісними взаєминами з колегами, керівниками, власною працею і результатами роботи. Це позитивно впливає на емоційний стан особи, її творчість і мотивацію продовжувати працювати в колективі, використовуючи свої індивідуальні ресурси на користь колективу" [30].

Негативний психологічний клімат розцінюється як незадоволеність міжособистісними взаємозв'язками у групі, умовами та значущістю праці. Це прямо впливає на психічний стан особи, її працю та соціальну активність, а також на стан здоров'я. При вивченні особливостей клімату в конкретній установі слід звертати увагу на показники "рівень задоволеності-незадоволеності" індивіда. Важливо враховувати такі фактори, як рівень заробітної плати, статус в організації, характер роботи і міжособистісні відносини в організації. Суб'єктивна задоволеність працівника визначається як одна з основних цілей для управлінців та психологів в організації. Стан незадоволеності працівника може служити цінним стимулом для його творчих пошуків в колективі [3].

Зважаючи на особливості соціально-психологічного клімату в колективі, організаційний психолог повинен приділяти увагу аспекту клімату, що стосується міжособистісних стосунків у групі [13].

Згідно із сучасними дослідженнями, ключову роль у формуванні соціально-психологічного клімату в колективі відіграють міжособистісні стосунки між його членами. Ці взаємостосунки виникають у різних сферах життєдіяльності людини, але найстійкішими виявляються ті, що формуються під час спільної трудової діяльності. Під час виконання робочих завдань не лише поліпшуються професійні зв'язки, але й виникають міжособистісні відносини, які з часом набувають різноманітного та розвинутого характеру. Члени колективу розвивають навички встановлення міжособистісних стосунків, особливо якщо вони постійно спілкуються з іншими людьми у професійній діяльності [12].

Згідно з думкою Ю. П. Платонова, міжособистісні взаємовідносини є необхідною частиною міжособистісної взаємодії та вивчаються в контексті цієї взаємодії. Вони тісно переплітаються з різними формами суспільних відносин та формуються на основі різних емоційних психологічних станів і характеристик індивідів, які взаємодіють [9].

Під час вивчення конфліктів у колективі Н. В. Гришина зауважила, що міжособистісні взаємовідносини можуть будуватися як у "вертикальному" напрямку (між керівництвом і підлеглими), так і у "горизонтальному" напрямку (між особами, що мають подібний статус в підприємстві). Емоційні вираження міжособистісних зв'язків обумовлені соціокультурними принципами груп, до яких належать партнери, а також індивідуально-психологічними різницями, які виявляються в межах зазначених норм [1].

Саме тому, в рамках аналізу соціально-психологічного клімату важливо розглянути аспект міжособистісної сумісності в колективі. Під міжособистісною сумісністю розуміється оптимальне сполучення психологічних характеристик особистостей. За дефініцією А. Б. Коваленка, міжособистісна сумісність виявляється у взаємному психологічному прийнятті

співрозмовників у спілкуванні і спільній діяльності, базуючись на подібності або взаємному доповненні психологічних характеристик, таких як інтереси, мотиви, характер, установки, темперамент тощо. Основним показником міжособистісної сумісності є особисте задоволення процесом і результатами взаємодії, супроводжуване взаємними взаєморозумінням, симпатіями та повагою кожного з учасників [10, 11].

За словами А. Б. Коваленка, "міжособистісна сумісність базується на положеннях подібності чи взаємодоповнюваності. Показниками міжособистісної сумісності є задоволеність спільною взаємодією та її результатами. Поліусом до феномену сумісності є феномен несумісності та емоційна реакція, якою ця несумісність супроводжується, – ворожість" [24, с.37].

Психологічна складова соціально-психологічного клімату зумовлюється в основному особливостями партнерів у взаємодії. Серед таких особливостей варто виділити вік, стать, тип темпераменту, національність, професію, стан здоров'я, досвід спілкування та інші характеристики особистості. На рівні емоційних і предметних відносин основними елементами психологічного клімату колективу є ставлення до світу загалом і ціннісні орієнтації особистості, а також відношення до самої себе. Зокрема, перше формується протягом людського життя та виходить за межі лише організаційного контексту.

Кожен учасник колективу формує свою свідомість, сприйняття, оцінку і відчуття власної особистості, опираючись на наведені параметри. Ефективність управлінського процесу та виконання завдань напряму залежать від психічного стану колективу та її здатності використовувати свої здібності та можливості. Один з ключових критеріїв сприятливого клімату в організації полягає у повазі до кожної особистості. Г.В. Плеханов вказував на те, що "продуктивність праці досягає найвищого рівня, коли людина займається улюбленою справою в компанії симпатичних їй товаришів." [16].

Одночасно, важливою умовою реалізації трудового потенціалу особистості в організації є спільна відповідальність та вимогливість. При аналізі психологічного клімату слід враховувати складну систему соціальних і соціально-психологічних відносин, що виникають внаслідок взаємодії мікро- та макросередовища. Урешті-решт, психологічний клімат відображає відносини в макросередовищі та сильно залежить від будь-яких змін у цьому середовищі. Поліпшення психологічного клімату в колективі безпосередньо вплине на продуктивність професійної діяльності. Важливим є встановлення рівня і особливостей розвитку колективу, а також визначення факторів, які сприяють його розвитку та корекції [9].

Серед факторів формування психологічного клімату виділяють наступні: характер відносин, які пов'язані з колективом; організаційна структура колективу; безпосередні умови та характер професійної діяльності; стилі керівництва; індивідуально-психологічні характеристики членів колективу; якісні і статево-вікові характеристики групи [6].

Також важливими факторами, які впливають на психологічний клімат, є спосіб розподілу повноважень, формальна структура групи, наявність спільної мети. Взаємозалежність завдань і нечіткий розподіл професійних обов'язків, психологічна несумісність учасників спільної діяльності і несумісність професійної ролі члена колективу можуть збільшувати напруженість в групі і служити джерелом конфліктів.

Психологічна сумісність, яка розглядається як здатність до спільної діяльності з оптимальним поєднанням особистих якостей учасників колективу, також є значущим фактором, що впливає на психологічний клімат. У випадку, коли учасники колективу мають схожі характеристики, їм значно легше співпрацювати, сприяючи взаємодії [12].

Однак основою психологічної сумісності можуть бути різні характеристики, які сприяють взаємодоповнюваності і досягненню спільних цілей та завдань. Умовою та результатом цієї сумісності є міжособистісна симпатія і прив'язаність членів колективу один до одного.

Зважаючи на вищевказане вчені виділяють три рівні сумісності:

- Психофізіологічний, який базується на оптимальному поєднанні особливостей системи органів чуття (слух, зір, дотик та ін.) і властивостей темпераменту. Цей рівень сумісності стає особливо важливим при спільній діяльності. Наприклад, сангвінік та меланхолік можуть різним чином справлятися з поставленим завданням, і це може вплинути на результат діяльності та взаємини між членами колективу, і може стати причиною конфліктів.

- Психологічний, що характеризується сумісністю мотивів, характерів, способів поведінки.

- Соціально-психологічний, який проявляється виявляється у взаємодії соціальних ролей, ціннісних орієнтацій, установок, інтересів [19].

Серед факторів, що впливають на психологічний клімат в організації, дослідники вважають, що особливо важливим є стиль керівництва:

У разі демократичного стилю виникає товарицькість та довірчі взаєностосунки. Тут відсутній тиск і нав'язування ідей вищих посадових осіб. Такий стиль сприяє позитивному психологічному клімату.

Авторитарний стиль, як правило, призводить до високого рівня ворожості, конфліктів, недовіри, непокори і морального тиску. Проте, якщо при використанні цього стилю досягаються поставлені цілі та досягається успіх в роботі, це може призводити до виправдання використання даного стилю членами колективу і сприяти створенню позитивного психологічного клімату.

Попустительський стиль характеризується низькою продуктивністю і якістю роботи, а також, незадоволеністю спільною діяльністю в колективі, і це в результаті, може призвести до формування несприятливого психологічного клімату в колективі [2].

Слід відзначити, що сприятливий психологічний клімат характеризується довірливим спілкуванням, оптимізмом, відчуттям безпеки і комфорту, повагою, взаємовірною, впевненістю, турботою та увагою, відсутністю заздрості і іншими позитивними аспектами.

Для неблагоприятного психологічного клімату характерні такі ознаки: песимізм, недовіра, ворожість один до одного в колективі, нудьга, невпевненість, висока конфліктність в групі, підозрлість, нерозуміння та неприйняття загальних цілей [32].

Розглядаючи ознаки благоприятного психологічного клімату, Р.С. Немов виділяв наступні:

- Конструктивна критика.
- Взаємне довірливе ставлення і висока вимогливість членів колективу один до одного.
- Плюралізм думок.
- Недопустимість тиску з боку керівництва на членів колективу і рівні права для всіх, що сприяє ефективності трудового процесу.
- Взаємодопомога і емоційна включеність в ситуацію.
- Інформованість членів колективу про його завдання і стан справ для їх виконання.
- Бажання бути частиною колективу.
- Відповідальне ставлення до діяльності.

Також, за думкою Р.С. Немова, важливим аспектом сприятливого психологічного клімату є задоволеність роботою, яка визначається тим, наскільки робота є цікавою, творчою, різноманітною, розвиваючою для людини, і чи відповідає її професійному рівню та дозволяє реалізувати свої здібності [28].

Отже, результат діяльності, її ефективність, задоволення членів колективу від взаємодії один з одним, залежать від психологічного клімату, стилю спілкування та керівництва. Оптимізація соціально-психологічного клімату може бути досягнута шляхом покращення міжособистісних взаємовідносин в колективі.

1.2 Вплив психологічного клімату на адаптацію першокурсників

Особистість студента в певному відношенні формується через взаємодію та взаємовідносини в групі. Процес навчання у вищому навчальному закладі супроводжується значним когнітивним та емоційним навантаженням. Особливо складний період переживають студенти першокурсники які, після напружених випускних іспитів у школі та випробувань під час вступу до вищого навчального закладу, опиняються у новому соціальному оточенні. Це супроводжується змінами у режимі навчання, сну, відпочинку, переживанні нових емоцій, які часто можуть викликати фрустрацію і розчарування.

Важливо враховувати, що студент формує свою особистість в контексті колективу. Зокрема, як стверджували К. Маркс і Ф. Енгельс, розвиток індивіда обумовлений розвитком усіх інших осіб, з якими він спілкується [51].

Згідно з результатами наукових досліджень, не кожен студент може швидко та без психологічних травм адаптуватися до нової соціальної ситуації і свого нового статусу. Це впливає не лише на психологічний стан студента, але й на якість засвоєння ним знань, взаємовідносини з однолітками, педагогами, батьками, на його поведінку і вчинки, особистісне становлення загалом.

Науковці, такі як С. Годник, В. Клименко, Д. Колесов, визначають деякі характеристики соціального статусу студента перших курсів вищого навчального закладу. Суть такого статусу полягає у володінні нормами та функціями майбутньої професійної діяльності. Основними рисами соціального статусу можуть бути:

- Прагнення закріпитися в новій для себе позиції.
- Усвідомлення нової соціальної ролі та підвищене почуття власної гідності (тобто я вже не школяр, я студент).
- Інтерес та старанність при виконанні навчальної і іншої роботи у вищому навчальному закладі.

- Прагнення досягти навчальних успіхів і самоствердитися в новому колективі.

- Різноманітність навчальних і позанавчальних інтересів [3].

Дослідники стверджують, що на соціальний статус і пристосування студентів-першокурсників впливає благо приємне середовище колективу, в якому вони активно спілкуються та середовище вищого учбового закладу, в якому вони навчаються [45].

На основі аналізу наукових досліджень та теоретичного вивчення проблеми визначено, що процес оптимізації психологічного клімату у колективі передбачає активний та усвідомлений характер включення особистості в нове оточення життєдіяльності.

Позитивний психологічний клімат у студентському колективі, його професійна орієнтованість сприяють впевненості, взаємній вимогливості, товариству, дружбі, а також досягненню успіхів у навчанні та формуванню особистості майбутнього фахівця загалом.

Кожен студент сприймає сприятливий психологічний клімат у групі як стан задоволення від відносин з однокурсниками та викладачами. Це підвищує настрій та позитивно впливає на бажання навчатися та розвивати творчі навички.

Водночас, групу, яка не має достатньої згуртованості, складно спрямувати на вирішення будь-якого спільного завдання. Неблагоприємний клімат індивідуально відчувається як незадоволення взаєминами в групі, а також умовами і змістом навчання. Це впливає на настрій особи, її участь у заняттях загалом, байдужість до виховних заходів і громадської роботи. Тому в ході аудиторних занять рекомендується організовувати емоційно привабливе спілкування за допомогою рольових ігор, спільної діяльності і т. д. Необхідно створити педагогічні умови для розвитку творчої індивідуальності кожного члена студентського колективу [2].

На першому році навчання студентської молоді у вищих навчальних закладах відбувається процес адаптації, формується система взаємостосунків,

створюються мікрогрупи. У процесі становлення студентського колективу лідируюча роль відводиться одній із мікрогруп. Саме напрямок, згуртованість, моральні норми і система міжособистісних відносин у цих мікрогрупах визначають тенденції розвитку всієї групи. Таким чином, студент-першокурсник будь-якого вищого навчального закладу проходить кілька важливих етапів адаптації.

Одним з ключових етапів є знайомство та взаємодія з новим колективом, в якому кожна особа є унікальною. Процес адаптації залежить від різних факторів, таких як психологічний клімат, атмосфера в групі, ситуації взаємодії з однокурсниками і викладачами, комфорт і безпека під час занять та інше [1]. Усі члени нового студентського колективу мають можливість проявити себе, здобути авторитет і повагу своїх одногрупників. Існує безліч критеріїв для вивчення особистості, таких як: вчинки, поведінка, стиль спілкування, творчі і професійні здібності.

На першому етапі куратор відіграє значущу роль, допомагаючи студентам адаптуватися до нових умов і формуючи сприятливий клімат у групі. Для досягнення цієї мети рекомендується проводити екскурсії, адаптаційні тренінги, бесіди. Такі форми роботи сприятимуть зменшенню рівня тривожності серед студентів-першокурсників та сприятимуть розвитку згуртованого колективу [3].

Наступним етапом адаптації студентської молоді до умов навчання у ВНЗ є встановлення контакту з викладачем. Цей контакт може бути психологічним, логічним, моральним. У сфері вищої освіти домінує ідея однакового підходу до всіх студентів, зокрема, першокурсників, яких потрібно навчати вчитися. Професійна адаптація в умовах вищого навчального закладу - це процес формування наполегливості в опануванні повного обсягу знань, умінь, навичок, інтересу студентів до обраної професії, а також методики і логіки науки.

Студентська перша сесія може викликати стрес, оскільки, у випадку нескладання сесії, студент ризикує втратити стипендію та бути відрахованим. Вступаючи до вищого навчального закладу, студент стикається з неординарним

графіком занять. День може розпочинатися як з першої пари, так і з другої або третьої, і тривати до вечора.

Особливо складно тим студентам, які проживають у гуртожитку. Це відкриває перед молоддю повну свободу, але іноді цю свободу важко правильно зрозуміти. Свобода перш за все означає самостійність. Студентові тепер доводиться нести відповідальність за свої вчинки, слова та дії, оскільки кожен унікальний, кожен створює свій власний клімат. Нове оточення, нові вимоги і виклики, новий колектив, комунікативні труднощі, нездатність правильно розпоряджатися вільним часом, грошима - можуть призвести до виникнення психологічних проблем у процесі навчання та взаємодії з однокурсниками і викладачами. Тому цьому аспекту також потрібно приділяти належну увагу.

На процес адаптації впливає низка факторів, включаючи рівень готовності студентської молоді до навчання у вищому навчальному закладі; психологічний мікроклімат в колективі студентів; об'єктивне уявлення і свідомий вибір молоді своєї майбутньої професійної діяльності; взаємини студента з викладачами, самооцінка студента [4].

Це складний процес, який включає не лише пристосування особистості до нових умов вищого навчального закладу як тимчасового і специфічного середовища, але й отримання особистісно нового соціального статусу – статусу студента.

Поняття соціального статусу нерозривно пов'язане із визначенням специфічних характеристик студентів, зокрема, молодших курсів. Студенти-першокурсники, які вчора відчували увагу і опіку батьків та вчителів, в умовах вищого навчального закладу відчують дискомфорт через нові умови діяльності – це якісно нова система взаємин, де на передній план виступає необхідність самостійної регуляції власної поведінки та наявність ступенів свободи в організації навчальних та побутових справ, які ще недавно були недоступні.

Труднощі у взаєминах з ровесниками в колективі та відчуття відторгнення можуть викликати ускладнення у формуванні особистості. Психологічна ізоляція негативно впливає на розвиток особистості та ефективність її діяльності, зокрема, у навчанні.

Такі студенти можуть потрапити в негативне оточення, погіршувати успішність у навчанні та демонструвати грубість і афективність у спілкуванні. У кожній студентській групі існує певна кількість мікрогруп, які визначають розвиток особистості, її творчі успіхи та емоційне благополуччя. Кожен член групи займає в ній конкретне місце, формуючи унікальну ситуацію взаємин з оточуючими, яка може бути сприятливою чи несприятливою. Особистісні взаємини визначають формування невеликих тісних груп, які часто виявляються важливішими, ніж організаційні одиниці чи загальні ознаки колективу [17].

Ці групи визначають свою етику і встановлюють вимоги до особистості. У разі несумісності групової етики з вимогами колективу або окремих його членів виникають конфліктні ситуації.

Студенти перебувають у віці юності, що характеризується відкриттям внутрішнього світу і збільшенням інтересу до власної психіки. На цьому етапі самопізнання та пошуки шляхів самореалізації стають актуальними питаннями.

Особливо складно для студентів у нових умовах вищого навчання, які відчувають сором, не впевнені в своїх знаннях та здібностях і мають низьку самооцінку. Вони утримуються від встановлення вербальних контактів, оскільки бояться, що їх можуть неправильно сприйняти або їхня мова може виглядати дивно або бути занадто простою.

Теоретично студентська група пропонує рівні можливості для самореалізації та самоствердження усім студентам. Однак, як правило, лідерство дістають відкриті і комунікабельні студенти, тоді як інфантильні, замкнені, некомунікабельні стараються ізолюватися, або сформувати мікрогрупи. Це призводить до системи скептичного ставлення один до одного та ворожнечі. На другому та третьому курсах ця проблема частково

вирішується завдяки подальшим взаємовідносинам, де значущу роль відіграє не лише приналежність до групи, але і особистісні фактори, такі як індивідуальні особливості та загальнолюдські якості студентів [6].

Кожен студент в своїй групі займає певне положення не лише в системі ділових відносин, але й в системі особистісних взаємин. Останні формуються спонтанно через різні психологічні обставини. Становище студента може бути благополучним, відображаючи його прийняття в колективі, симпатію одногрупників та його власну взаємну симпатію. Така психологічна ситуація сприяє відчуттю єдності з колективом і сприяє впевненості в собі та почуттю "захищеності".

Взаємодія між людьми, що виникає в результаті тривалої взаємодії, може бути розділена на дві основні системи: систему ділових відносин і систему особистісних відносин.

Ділові відносини спрямовані на об'єднання людей як виконавців конкретних суспільних завдань, таких як навчання в школі чи вищому навчальному закладі. Однак, виконуючи свої суспільні обов'язки, людина залишається особистістю, що взаємодіє з іншими у вибірковий спосіб, інші також відчують інтерес до неї. Особисті відносини включають різноманітні стосунки, такі як товаришування, дружба або ворожість, і утворюють систему особистісних взаємин, яка може бути різноманітною за характером, стійкістю і значущістю для кожної особи. Розділення відносин на ділові та особисті є характерним для будь-якого колективу.

Особистісні взаємини, що пронизують колектив невидимими лініями симпатій, прихильностей і антипатій, сильно впливають на життя кожного студента і на діяльність групи в цілому. Ці взаємовідносини є ключовим фактором для емоційного клімату студентської групи та емоційного благополуччя членів колективу [52].

Існує точка зору, що процес оптимізації соціально-психологічного клімату є взаємодією процесів акомодатії (засвоєння правил середовища) і асиміляції (уподібнення собі, перетворення середовища), що представляє собою

двосторонній процес та результат взаємної активності суб'єкта і соціального середовища [13].

Для розуміння сутності процесу оптимізації соціально-психологічного клімату важливо врахувати взаємозв'язок між соціальною адаптацією та соціалізацією. За словами Дж. Мідта, соціалізація представляє собою усвідомлення індивідом соціального досвіду, системи знань, норм та цінностей, необхідних для його ефективного функціонування [10].

Проблема першокурсників полягає не лише у сприйнятті і розумінні нової для них системи, але й у тому, щоб емоційно-особистісно прийняти її, знаходячи в ній особисті сенси. Поява потенційної загрози, пов'язаної з неадаптивністю до нових умов життєдіяльності, може виявитися в відсутності орієнтації в соціально-психологічному просторі навчального закладу, що призводить до ізолюваності та негативно впливає на самооцінку особистості та міжособистісне спілкування в групі.

Успішній адаптації сприяє наявність позитивного соціально-психологічного настрою в академічній групі, що сприяє ефективному процесу навчальної діяльності.

Будь-який соціально-психологічний клімат, зокрема в студентській групі, піддається впливу соціально-психологічного клімату в оцінці, умов життєдіяльності колективу, особливостей суспільної думки, психологічного зараження, наслідування та групової динаміки особливостей міжособистісного спілкування.

Характеристиками позитивного соціально-психологічного клімату в групі є наявність позитивних перспектив для як групи в цілому, так і для кожного її учасника, високий рівень довіри та вимогливості одне до одного, об'єктивна ділова критика, вільне висловлювання власних думок, а також відсутність тиску як в середині групи, так і ззовні, і задоволеність учасників належністю до групи та самим процесом спілкування [4].

Позитивний соціально-психологічний клімат у студентській групі сприяє задоволенню потреб у спілкуванні, розкриттю індивідуальних рис студентів та

ставленню до навчання з позитивним настроєм. Успішна адаптація першокурсників до життя та навчання у вищому закладі освіти слугує основою для їхнього подальшого розвитку як особистостей та майбутніх фахівців.

Отже, соціально-психологічний клімат в колективі є комплексною формою суб'єктної активності, що виникає в результаті взаємодії суб'єкта з об'єктивними вимогами діяльності. В цьому процесі взаємно переплетаются життєвий досвід студента-першокурсника та його творчий потенціал. Адаптивні властивості і здатність сприймати та аналізувати ситуації навчання та життєдіяльності, в тому числі бажання і готовність реалізовувати свої задуми в конкретній практичній діяльності, грають ключову роль у процесі формування соціально-психологічного клімату в групі студентів-першокурсників.

1.3 Особливості психологічного клімату в студентських групах першого року навчання

Проблема соціально-психологічного клімату в студентському колективі набуває важливого значення, оскільки зміст освіти та взаємовідносини учасників навчального процесу визначають можливість досягнення стратегічної мети освіти та перспективи формування особистості, здатної до саморозвитку і самовдосконалення. Благоприємний психологічний клімат у студентському колективі та його професійна спрямованість сприяють впевненості студентів, товариству, дружбі, взаємній вимогливості, а також досягненню навчальних успіхів та формуванню особистості майбутнього фахівця загалом.

Науково-психологічні джерела вказують, що над проблемою формування соціально-психологічного клімату в колективах працювали такі вчені, як Л.В. Долинська, Н.П. Анікієв, Б.Ф. Баєв, І.А. Зязюн, Л.М. Дунець, Л.В. Крамущенко, Н.В. Кузьміна, Д.Ф. Ніколенко, І.Ф. Кривонос, М.В. Левченко, Л.І. Міщик, З.І. Слєпкань, Г.В. Локарева, О.В. Петровський, Л.О. Савенкова, Н.В.Чепелева, О.Г.

Мороз, О.О. Почерніна, Т.С. Яценко та інші. Більшість з них вважають, що ключовим чинником для сприяння сприятливому соціально-психологічному клімату у групі є позитивна мотивація та інтерес студентів до досягнення позитивних навчальних результатів, а також особистісна спрямованість викладача на успішне вирішення завдань педагогічної діяльності [11].

Соціально-психологічний клімат можна розглядати як динамічну психологічну атмосферу, що сприяє ефективному вирішенню студентами завдань у сфері виховання, освіти та розвитку, з якими вони стикатимуться у своїй майбутній професійній діяльності. Сутність сприятливого соціально-психологічного середовища в студентській групі полягає в тому, що навчання, яке відбувається в позитивній атмосфері, створює сприятливі умови не лише для подальшого розвитку і закріплення здібностей, набутих студентами до вступу в вищий навчальний заклад, а також для розвитку та формування вже нових та професійно важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь та навичок [9].

Соціально-психологічний клімат студентської групи - це комплексна характеристика всієї внутрішньої атмосфери групи, яка виявляється у поведінці та міжособистісних відносинах між основними учасниками навчального процесу [4].

Опишемо детальніше концепції та теорії, які застосовуються для аналізу психологічного клімату в студентських групах. Серед таких варто виділити:

1. Теорія Фредеріка Герцберга "Теорія Двох Факторів":

Герцберг розробив теорію, в якій він виділяє два основних фактори впливу на задоволеність праці та психологічний клімат колективу: фактори гігієни та фактори мотивації. Фактори гігієни включають умови праці, заробітну плату, взаємини з керівництвом та інші аспекти, які можуть викликати незадоволення, якщо вони відсутні, але не викликають значущого задоволення, якщо присутні. Фактори мотивації стосуються внутрішньої мотивації та задоволення від самого процесу праці. Ці фактори включають досягнення, визнання, відповідальність та розвиток.

Застосовуючи цю теорію до студентських груп, можна розглядати різні аспекти студентського життя, такі як навчання, соціальна взаємодія та розвиток [10].

2. Теорія Курта Левіна "Теорія Послідовності Інтересів":

Левін розвинув теорію, в якій він стверджує, що особистість в колективі проходить через різні стадії інтересів, що впливають на їхню активність та участь.

Застосовуючи цю теорію до студентів, можна розглядати, як їхні інтереси та активність змінюються протягом навчального процесу, як це впливає на їхню мотивацію та взаємодію з іншими [17].

3. Модель Р. Рена "Модель Особистісного Спілкування та Освіти":

Рен розробив модель, в якій він висвітлює взаємодію між особистістю, спілкуванням та освітою. Ця модель може бути застосована до аналізу, як особистість студента, спілкування в студентській групі та освітня програма взаємодіють та формують психологічний клімат [40].

4. Теорія Едвіна Лока "Теорія Соціального Обміну":

Лок розробив теорію соціального обміну, в якій він визначає, що люди вступають у взаємовідносини, сподіваючись на вигоду та задоволення.

Враховуючи ключові положення цієї теорії, можна вивчати взаємовідносини між студентами в студентських групах, їхні очікування та отримання задоволення від навчання [1].

Наукові дослідження щодо психологічного клімату в студентських групах здебільшого фокусуються на вивченні взаємодії, динаміки та впливу цього клімату на навчання, розвиток та добробут студентів. Серед ключових аспектів, які досліджують вчені у цьому напрямку виділяють такі, як:

– Вплив соціального клімату на академічні досягнення. Дослідження виявляють, що позитивний соціальний клімат в групі сприяє підвищенню мотивації студентів, їхнім академічним досягненням та загальній задоволеності навчанням.

– Взаємодія та комунікація в студентських групах. Дослідження розглядають різні аспекти комунікації та взаємодії в групі, такі як ефективність комунікації, роль лідера в групі та вплив соціально-психологічних чинників на взаємодію.

– Формування групової ідентичності та приналежності. Дослідження вивчають, як формується групова ідентичність та відчуття приналежності, і як це впливає на студентські групи, сприяючи взаємопідтримці та спільній меті.

– Вплив лідерства на психологічний клімат. Дослідження досліджують ролі студентських лідерів та їхній вплив на соціально-психологічний клімат в групах, включаючи взаємодію зі спільнотою та менторство.

– Вивчення конфліктів та їх вирішення. Дослідження розглядають виникнення конфліктів в студентських групах та ефективні стратегії їх вирішення для покращення психологічного клімату.

– Взаємодія з педагогічним персоналом. Деякі дослідження аналізують вплив взаємодії студентів із педагогічним персоналом на психологічний клімат та розвиток студентів.

Позитивний психологічний клімат в університетському оточенні є важливим елементом для студентів і може впливати на їхню успішність, емоційний стан та загальне благополуччя. Такий клімат створює сприятливі умови для мотивації студентів. Вони відчують підтримку та заохочення до досягнення високих результатів, радість від навчання, більше цікавляться предметами та знаходять задоволення в процесі їх вивчення. Позитивний психологічний клімат сприяє емоційному благополуччю студентів, що допомагає зменшити стрес і покращити загальний настрій. Емоційно стабільні студенти мають кращі можливості пристосуватися до викликів навчання та вищої освіти.

У благоприємній атмосфері студентського колективу стимулюється творчість та інновації серед студентів. Вони відчують свободу висловлювання ідей, без страху відкрито ділитися своїми думками. Студенти

можуть бути більш ініціативними та готовими до експериментів у навчальних та дослідницьких проектах.

Важливість позитивного психологічного клімату проявляється і в тому, що сприяє формуванню міцних соціальних зв'язків. Студенти відчують взаємодопомогу в групі. Колективний дух може позитивно впливати на процес навчання, створюючи сприятливу атмосферу для співпраці та взаємного розвитку.

Позитивний клімат може покращувати фізичне та психічне здоров'я студентів. Вони менше схильні до відчуття стресу, втоми та вигорання. Здорові студенти зазвичай можуть більше витримувати навчання та досягати кращих результатів.

Створення позитивного навчального досвіду може позитивно впливати на майбутню кар'єру студентів, сприяє збереженню студентської громадськості, стимулюючи активну участь у студентському житті. Позитивний психологічний клімат створює оптимальні умови для розвитку, самовдосконалення та досягнення успіху у вищому навчальному закладі. Студенти, які відчують підтримку та соціалізуються у позитивному навчальному процесі, часто краще пристосовуються до вимог робочого середовища.

Основними показниками соціально-психологічного клімату є характер взаємин між студентами, викладачами та керівництвом вищого навчального закладу (ВНЗ). Соціально-психологічний клімат визначає загальний настрій та рівень задоволеності студентів організацією навчального процесу, їхніми взаєминами з іншими студентами та загальною організованістю у ВНЗ [5].

Для сприятливого соціально-психологічного клімату студентського колективу характерні такі аспекти: високий рівень підготовки студентів; переважання творчого та професійного настрою протягом навчального дня; наявність критики та самокритики; позитивні взаємини між викладачами і студентами; справедливість у визначенні оцінок за діяльність студентів та розподіл винагород; рівномірний розподіл навчального об'єму та завдань між

учасниками групи; колективне обговорення альтернативних варіантів важливих рішень; почуття групової єдності та дружби; своєчасне та об'єктивне вирішення конфліктних ситуацій; використання неформального лідерства для вирішення навчальних і виховних завдань; готовність надавати допомогу товаришам і підтримувати один одного [6].

Для неблагоприємного соціально-психологічного клімату студентських груп характерні такі ознаки: невірне виконання рішень та неповага до порад викладачів, їхнє пряме ігнорування; прихована критика умов навчання; марнування часу, призначеного для навчання та виховання; часті конфлікти між студентами та відсутність спільного вирішення проблем; систематичні запізнення та тривала відсутність на лекціях та семінарах; поширення чуток та негативних відгуків одних про інших; регулярні порушення дисципліни; відкрите небажання займатися навчанням; низька активність при обговоренні навчальних та спеціальних питань, а також відсутність взаємної критики та самокритики [24].

Отже, суть благоприємного соціально-психологічного клімату в студентському колективі полягає в позитивній міжособистісній взаємодії між членами групи, вираженій у їхніх відносинах дружбі, взаємопідтримці та допомозі один одному, що в комплексі сприяє успішному засвоєнню знань, умінь та навичок.

На основі досліджень Дубравської Д. М., основними характеристиками сприятливого соціально-психологічного клімату є:

– Тривалість, яка визначається стійкістю професійно-психологічних мотивів та їх незмінністю протягом усього періоду професійної підготовки, а також хронологічною послідовністю.

– Реалістичність, що передбачає постійне оцінювання особистістю уявлень про професію з точки зору реалізації очікувань від неї. Це також включає здатність особистості диференціювати в уявленнях про майбутню професійну діяльність реальне і фантазію, а також реально оцінювати себе як особистість та свої професійні знання і можливості.

– Диференційованість, яка виражається в умінні виділяти необхідну інформацію для вирішення педагогічних завдань з традиційної загальної психолого-педагогічної підготовки.

– Комплексність, що передбачає синтезований підхід до інтегральних утворень, який охоплює арсенал нагромаджених знань: методологічних, методичних, технологічних, а також фахових, психологічних і педагогічних. Ці знання забезпечують ефективне вирішення освітніх, виховних та розвивальних завдань.

– Активність, яка визначається наполегливою роботою в напрямку від надбаного до невідкладного досягнення.

– Узгодженість, що вказує на ступінь зв'язаності всіх мотивів активності студента.

– Динамічність, яка характеризується рухом формування і розвитку від умовного початкового рівня (інтерес до психології) до умовної сформованості (професійної зрілості).

– Оптимістичність, що визначає ступінь упевненості в досягненні професійної мети та у собі [3].

Інші науковці, також виділяють ряд ключових складових, які сприяють емоційному благополуччю, мотивації, успіхам студентів та позитивному психологічному клімату в студентському середовищі. Серед них виділено наступні:

– Створення позитивного соціального середовища, де студенти взаємодіють між собою та отримують підтримку від однокурсників, викладачів та адміністрації. Забезпечення можливості для взаємодії та підтримки сприяє формуванню позитивних стосунків, зниженню відчуття самотності та збільшенню відчуття приналежності.

– Створення сприятливого комунікативного середовища, де відкритість, позитивність та ефективність взаємодії між студентами та викладачами. Комунікація сприяє розумінню та розв'язанню проблем, підвищує

взаєморозуміння, створює емоційний комфорт та підтримує загальний позитивний настрій.

– Забезпечення студентам можливостей для саморозвитку, виявлення та використання своїх здібностей, постійного навчання та вдосконалення. Студенти, які мають можливість розвивати свої навички та здібності, відчують більшу самооцінку, задоволення від навчання та готовність до викликів.

– Чіткість критеріїв оцінювання та прозорість системи оцінювання результатів студентів. Студенти відчують більшу справедливість та розуміння процесу оцінювання, що позитивно впливає на їхню мотивацію та самооцінювання.

– Забезпечення середовища, що сприяє психологічному та емоційному благополуччю студентів. Студенти, які відчують емоційну підтримку, мають менше стресу, краще справляються з труднощами та досягають більшого успіху в навчанні. Створення безпечного та включивного середовища, де студенти відчують, що їхні унікальність та різноманітність цінуються [41].

– Формування і удосконалення соціально-психологічного клімату в студентському колективі є важливою місією для викладачів та куратора. Створення позитивного соціально-психологічного клімату вимагає від викладача не лише теоретичних знань з педагогіки і психології, але і розуміння емоційного стану студентів, їхнього настрою та взаємин між ними [9].

Їхні взаємини зі студентами, стиль викладання та загальна атмосфера в групі можуть значно впливати на емоційний стан та успішність студентів. Викладачі можуть створювати атмосферу позитивного спілкування та підтримки, що сприяє взаєморозумінню та довірі в класі. Здатність викладачів ефективно спілкуватися зі студентами є важливим фактором для створення відкритого та сприятливого середовища. Важливо вміти слухати студентів, розуміти їхні потреби та реагувати на їхні питання та обурення.

Викладачі є лідерами у групі під час навчальних занять, тому їхнє лідерство може впливати на мотивацію та внутрішню дисципліну студентів. Лідер, який ставить чіткі цілі, надає напрямок та надає підтримку, створює сприятливі умови для навчання. Важливо визнавати досягнення студентів та заохочувати їхні успіхи. Заохочення може включати в себе як індивідуальні слова підтримки, так і високу оцінку за зусилля [11].

Викладачі повинні бути відкритими до різноманітності серед студентів, поважати їхні різні культурні та особисті характеристики, можуть заохочувати студентів до самостійного вивчення та розвитку. Забезпечення доступу до різноманітних ресурсів та створення умов для самостійного дослідження може підтримувати саморозвиток. Для викладача важливо ефективно вирішувати конфлікти та створювати мирне та продуктивне навчальне середовище. Менеджмент конфліктів включає в себе слухання різних точок зору та пошук компромісів.

Викладачі можуть надавати психологічну підтримку у випадках стресових ситуацій, створюючи довірливу атмосферу. Важливо виявляти увагу до емоційного стану студентів та вчасно реагувати на їхні потреби.

Загальна роль викладачів у формуванні психологічного клімату полягає в створенні навчального оточення, де студенти відчуються підтримані, заохочені до саморозвитку та готові до ефективної навчальної взаємодії.

Куратори також відіграють важливу роль у формуванні психологічного клімату в студентських групах. Їхня діяльність спрямована на те, щоб створити сприятливе середовище для навчання та особистісного розвитку студентів. Вони виступають в ролі менторів, які надають підтримку та поради студентам, особливо першокурсникам, стежать за загальним станом студентської групи, вирішують проблеми та допомагають інтегруватися новачкам, беруть активну участь у організації різноманітних заходів та заходів для студентів, таких як семінари, тренінги, спортивні заходи, тощо [23].

Окрім цього, куратори сприяють взаємодії між студентами, розвитку командного духу та формуванню позитивного спільного досвіду, надають

консультації студентам з питань навчання, вибору курсів, планування кар'єри, сприяють особистісному розвитку, допомагаючи студентам визначити свої цілі та завдання, вирішують конфлікти та незгоди в групі, сприяючи виробленню конструктивних рішень та взаєморозумінню. Вони виступають посередниками та підтримують атмосферу взаємоповаги та співпраці.

Куратори надають психологічну підтримку студентам, особливо в стресових ситуаціях або під час важких періодів навчання. Вони допомагають студентам впоратися з емоційними труднощами та сприяють створенню позитивного клімату, працюють над формуванням командного духу в групі, сприяючи взаємодії, співпраці та підтримці між студентами, ведуть моніторинг за станом групи, виявляють можливі проблеми та шукають шляхи їх вирішення. Вони збирають відгуки студентів та активно працюють над покращенням психологічного клімату в групі [19].

Отже, роль кураторів у формуванні психологічного клімату полягає в тому, щоб створювати сприятливе, дружбне та підтримуюче оточення для навчання та особистісного розвитку студентів. Вони є ключовими фігурами, які сприяють формуванню позитивних взаємовідносин та загального благополуччя у групі.

Воднік В. у своїх дослідженнях наголошує на факторах, які можуть сприяти або заважати формуванню позитивного психологічного клімату в студентських групах.

Серед факторів, що сприяють формуванню позитивного психологічного клімату виділено такі:

- Відкрита та ефективна комунікація між студентами, викладачами та адміністрацією сприяє створенню взаєморозуміння та позитивної атмосфери.
- Дружба та позитивні взаємовідносини між студентами сприяють формуванню теплої та підтримуючої атмосфери в групі.
- Активна підтримка викладачів, які висловлюють зацікавленість в успіху студентів та створюють сприятливі умови для їхнього розвитку.

- Взаємодія групи, позитивна динаміка та взаємопідтримка сприяють позитивному психологічному клімату.
- Ключову роль у формуванні психологічного клімату студентських груп відіграє куратор, який забезпечує різноманітну підтримку в організації колективу, бере участь у суспільних заходах групи. Роль куратора полягає у згуртуванні студентського колективу, подоланні розбіжностей і конфліктів у стосунках між студентами, особливо на першому курсі.
- Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентському колективі також залежить від різнобічної та активної діяльності, яка забезпечує учасникам студентської групи включення у різноманітні ситуації. Ці ситуації охоплюють суспільно-політичні, навчальні, науково-дослідницькі завдання та питання дозвілля.

На думку Кравченко І. В., багатоплановість діяльності студентської групи збільшує внутрішньогрупові процеси через складність самої діяльності та участь в ній різноманітних видів суспільно значущої активності. Це сприяє взаємодії в групах і призводить до більш виразних психологічних показників групової активності, що є характерними для груп високого рівня розвитку [1].

У групах, які мають різноманітну діяльність, відкриваються більші можливості для кожного члена групи займати достатньо "високе" положення в статусній структурі.

Серед факторів, які можуть заважати формуванню позитивного психологічного клімату виділено такі:

- Відсутність чіткості, негативна або неефективна комунікація може створювати непорозуміння та виникнення конфліктів.
- Наявність конфліктів між студентами чи несправедливе ставлення може призвести до напруженості та відчуття стресу.
- Відсутність співпраці між студентами та недостатність можливостей для групової роботи може ускладнювати взаємодію.

- Наявність страхів перед виявленням невдач, а також відчуття сорому, може пригнічувати ініціативу та позитивний настрій.
- Недостатня увага до питань безпеки та відсутність інклюзивних підходів можуть створювати відчуття відчуження та викликати стрес.
- Відсутність чітких правил та очікувань може призводити до невизначеності, що впливає на стабільність та комфорт.

Розуміння цих факторів дозволяє вищому навчальному закладу та адміністрації вживати заходів для покращення атмосфери та створення сприятливих умов для розвитку студентських груп [12].

Студентські групи вимагають уважного аналізу та психолого-педагогічного супроводу на протязі всього періоду навчання у вищому навчальному закладі, особливо важливо це в період їх становлення. Враховуючи, що першокурсники стикаються з труднощами у справах навчання, взаємодії в соціумі та спілкуванні, необхідно детально вивчити їхній віковий та соціальний склад, індивідуально-психологічні особливості, урахувати побутові умови. Також важливо встановити ступінь їхньої готовності до освоєння навчальної програми і провести спостереження за їхньою активністю [33].

Коваленко І. М. у своїх дослідженнях розглядає вплив психологічного клімату на адаптацію першокурсників, які зазнають значних змін у соціальному та навчальному оточенні, та визначає фактори такого впливу:

1. Психологічний клімат у студентських групах має суттєвий вплив на формування емоційного стану, взаємин та загального самопочуття студентів. Він визначається рядом факторів, таких як якість взаємодії, рівень взаєморозуміння, ступінь підтримки та загальна атмосфера в групі.

2. Для першокурсників початок університетського навчання – це не лише перехід до нового рівня освіти, а й період значної зміни соціального середовища. Адаптація студентів залежить від їхнього відчуття приналежності, ступеня комфорту у взаємодії з колективом та загального емоційного фону.

3. Формування позитивного психологічного клімату в групі вимагає спеціальних зусиль викладачів та студентів-старшокурсників. Організація та

проведення інтеграційних заходів, взаємопідтримка та позитивне ставлення старших до новачків може значно полегшити їхню адаптацію.

4. Викладачі та студентські лідери грають важливу роль у формуванні психологічного клімату. Сприяння відкритому спілкуванню, виявлення та вирішення конфліктів, створення атмосфери взаєморозуміння, довіри та взаємопідтримки є потужними чинниками формування сприятливої внутрішньої групової атмосфери [22].

На думку Коваль І. М., на атмосферу в групі може впливати рівень групової згуртованості в студентських колективах, особливо у першокурсників.

Цей вплив може відобразитися у таких аспектах:

– Новизна ситуації. Для багатьох першокурсників початок університетського життя може бути періодом адаптації. Вони можуть відчувати стрес внаслідок нового навчального середовища, невизначеності щодо вимог та очікувань.

– Соціальний тиск. Бажання вписатися в групу іноді може призводити до негативних наслідків, таких як виключення або утворення згуртованих підгруп. Це може бути особливо видно в ситуаціях, коли існують які-то вже сформовані групи або кола дружби.

– Недостатність комунікації. Якщо в групі відсутні засоби ефективної комунікації, це може призводити до роз'єднання і формування "островів" у групі, де студенти відчуються непок'єднаними.

– Різниця у інтересах і цінностях. Студенти можуть мати різні інтереси, цінності, темпераменти та стилі навчання. Якщо ці різниці не враховуються або не вирішуються, вони можуть призвести до формування підгруп і взаємного непорозуміння.

– Відсутність спільних цілей. Якщо група не має чітких спільних цілей або завдань, це може призвести до роз'єднання і відчуття непевності [22].

Для вирішення цих проблем можуть бути вжиті різноманітні заходи, такі як проведення комунікаційних тренінгів, створення можливостей для спільних

заходів і взаємодії, а також створення позитивної атмосфери в групі, що сприяє взаємодопомозі та розумінню.

Іванова В. О. вважає, що формування соціально-психологічного клімату в колективі буде залежати від рівня суспільної активності кожного студента до вступу у вищий навчальний заклад, впливу умов життя та діяльності на особистість і його старанності в навчанні. Успішність студентів зростатиме з участю в групі активних особистостей із високою шкільною підготовкою, які відрізняються самостійною роботою протягом семестру, високим рівнем інтелектуального розвитку і більшою рухливістю психофізіологічних процесів [41].

У дослідженнях Л.В. Крамущенко наголошується, що взаємовідносини між студентами є ключовим чинником формування психологічного клімату в університетському середовищі. Ці взаємовідносини можуть впливати на емоційний стан, мотивацію, успішність та загальний досвід навчання. Дружба та позитивні стосунки між студентами сприяють створенню теплої та підтримуючої атмосфери в навчальному закладі. Студенти, які взаємодіють позитивно, сприяють загальному відчуттю приналежності та комфорту. Спільна мета в навчанні та подібні цінності допомагають об'єднувати студентів і створювати спільноту з внутрішньою солідарністю. Взаємодія навколо спільних цілей може збільшити мотивацію та взаємопідтримку. Студенти, які мають можливість поділитися спільними враженнями та досвідом, розвивають позитивні зв'язки. Обговорення навчальних завдань, подорожей чи інших подій може сприяти формуванню глибших зв'язків. Спільна робота над проектами чи завданнями може зміцнювати співпрацю та командний дух в групі. Розвиток навичок спільної роботи сприяє загальній продуктивності та задоволенню від навчання. Позитивні взаємовідносини можуть зменшувати соціальний стрес та відчуття самотності, особливо для тих, хто переходить в нове оточення. Взаємодія з різними людьми розвиває соціальні навички, які можуть бути корисними в майбутньому житті та кар'єрі. Навички комунікації,

конструктивного обговорення та роботи в команді стають цінними ресурсами [36].

Взаємовідносини між студентами створюють основу для формування позитивного психологічного клімату в університетському середовищі. Ці взаємодії визначають загальний тон і атмосферу навчання, сприяючи емоційному благополуччю та успіху студентів у навчальній діяльності.

Вчений О.В. Петровський виділяє організаційні аспекти навчального процесу, які мають значущий вплив на формування психологічного клімату в студентських групах. Правильно налаштована організація може створити сприятливе навчальне середовище, сприяти взаємодії та підвищувати загальний комфорт для студентів. Чіткий та стабільний розклад дозволяє студентам зручно планувати свій час та займатися навчанням, що може зменшити стрес та підвищити ефективність. Забезпечення студентів доступом до необхідних ресурсів, таких як бібліотека, лабораторії та інтернет, сприяє ефективному навчанню. Доступність сучасних технологій для навчання може підвищити мотивацію та інтерес до навчання. Застосування різноманітних методів навчання та оцінювання може сприяти активному залученню студентів у навчальний процес. Застосування групових завдань може розвивати колективну відповідальність та сприяти спільному розвитку. Чітка та ефективна комунікація між викладачами, адміністрацією та студентами створює відчуття впевненості та інформованості. Інформаційна прозорість може зменшити страх перед невизначеністю та покращити загальний психологічний клімат. Затишна фізична обстановка, а також наявність комфортних аудиторій та просторів для відпочинку сприяє загальному емоційному благополуччю. Зручність та доступність інфраструктури можуть також впливати на загальний настрій студентів. Проведення додаткових заходів, конференцій, семінарів, які стимулюють активність студентів, сприяє розвитку спільноти та позитивного психологічного клімату. Залучення студентів до управління навчальним процесом може створити відчуття власної важливості та відповідальності [17].

Під час формування сприятливого соціально-психологічного клімату важливо враховувати, що студентський колектив пройде кілька етапів розвитку. Перша стадія, відповідає першому і частково другому курсам, друга – частково другому і третьому, а третя стадія характерна для четвертого і п'ятого курсів. Розглянемо детальніше ці стадії:

1. Перша стадія:

Відбувається сприйняття нового середовища. Студенти вперше стикаються з новими одногрупниками, викладачами, навчальними матеріалами та вимогами. Перша стадія характеризується виробничою та соціально-психологічною адаптацією, тобто активним пристосуванням до навчального процесу та вроданням у новий колектив. Першокурсники освоюють елементарні вимоги, норми та традиції університетського життя, на основі яких пізніше будуть створені групові традиції та норми поведінки. На цьому етапі особливо важлива підтримка всіх викладачів, зокрема кураторів. Отже, психологічний клімат у цей період може бути визначений невизначеністю та адаптацією. Перше враження грає ключову роль у визначенні стосунків та взаємодії. Позитивне перше враження може сприяти формуванню дружби та взаємодопомоги, тоді як негативні враження можуть призвести до конфліктів чи відчуття відчуження. У групі починають встановлюватися норми, цінності та очікування, які можуть визначити психологічний клімат. Взаємодія та спілкування на рівні загальних цінностей може створювати сприятливий клімат.

2. Друга стадія:

Студенти можуть коригувати свої стосунки в колективі на основі власного досвіду та взаємодії. Розвиток дружби та підтримки може призвести до збільшення комфорту в групі. У студентських групах може відбуватися формування соціальних груп або підгруп. Це може мати імпакт на взаємодію, стосунки та створювати різноманіття в психологічному кліматі. Студенти можуть розвивати більш глибоке відчуття приналежності до групи або колективу. Це важливий фактор для формування позитивного психологічного

клімату. Кульмінацією другої стадії є встановлення дружби та товариських відносин між студентами, зацікавленість у спільних справах та готовність до спільних дій. Колектив досягає різнобічної інформованості у справах факультету та університету, що дозволяє йому самостійно вирішувати питання без додаткової підтримки викладача.

3. Третя стадія:

На цій стадії у студентів розвивається високий рівень взаємодії, сприяючи взаємопідтримці та спільній роботі. Це може виникнути з розвитком дружби та спільних інтересів. Студенти можуть долати виклики та досягати спільних цілей. Це важливий момент для психологічного клімату, оскільки успіхи та взаємні досягнення можуть зміцнювати відчуття командної роботи та спільної відповідальності. Цей період визначається як найбільш плідний у науковому, професійному і громадянському вихованні, а також у самовихованні колективу та особистості. Кожен студент прагне виконати колективне завдання, тим самим сприяючи особистому і загальному успіху – надавати максимальну допомогу товаришам у досягненні визначеної мети. На останніх етапах студенти можуть стикатися зі стресом від розставання та невизначеністю щодо майбутнього. Це може впливати на психологічний клімат, сприяючи відчуттю туги або ностальгії [42].

Важливо враховувати, що психологічний клімат в студентських групах є динамічним та може змінюватися в залежності від багатьох чинників.

У спостереженнях та дослідженнях Григоренко О. І. виявлено вплив соціально-психологічного клімату на ефективність навчальної діяльності, мотивацію навчання та психічний стан учасників усього навчального процесу. Це дозволяє виділити п'ять основних груп факторів, що визначають стан соціально-психологічного клімату, успішність та мотивацію до навчання у студентів академічної групи [30]:

1. Функціональні фактори, серед яких:

- Умови навчання;
- Режим навчання та дозвілля;

- Забезпеченість навчання всіма необхідними засобами;
- Функціональна визначеність структури діяльності кожного учасника, чіткість його обов'язків, прав та відповідальності;
- Чіткість розподілу функцій між студентами;
- Відношення викладачів до питань організації навчальної діяльності студентів тощо.

2. Економічні фактори, серед яких виділяють: система оплати праці та навчання; своєчасність отримання грошового заохочення; премії, надбавки тощо.

3. Управлінські фактори, а саме: відношення викладачів до студентів; стилі та методи управління колективами; згуртованість викладацького складу; дистанція між викладачами та студентами; послідовність в оцінюванні та адекватні способи впливу на студентів; етика взаємодії навчальної та викладацької ланки.

4. Психологічні фактори: Цей аспект включає специфіку стилю міжособистісних стосунків між студентами, рівень конфліктності, ступінь соціально-психологічної сумісності, стан взаємодії між підрозділами, ступінь згуртованості, групову точку зору, орієнтацію на спільні цілі роботи, норми та традиції поведінки, а також характер сприйняття і оцінка студентами один одного тощо.

5. Фактори успішності групи: Ця категорія включає чисельність академічної групи; орієнтація на підвищення успішності з різних предметів; забезпечення успішної адаптації і входження в колектив.

Лякішева А. В. у своїх дослідженнях доводить, що психологічний клімат впливає не тільки на навчальний процес та студентське життя, а й формує якість взаємин, емоційний стан та загальний добробут студентів. Серед аспектів такого впливу дослідниця виділяє:

1. Мотивація та академічні досягнення. Відбувається стимулюючий або демотивуючий ефект, при якому позитивний психологічний клімат, заснований

на підтримці, взаєморозумінні та довірі, може підвищити мотивацію студентів до навчання. З іншого боку, негативний клімат може стати причиною стресу та вплинути на академічні результати.

2. Загальний емоційний стан. Позитивний психологічний клімат сприяє емоційному комфорту студентів, допомагаючи їм легше справлятися з викликами навчання. Настрій і емоційний стан можуть впливати на здатність студентів концентруватися, сприймати інформацію та робити рішення.

3. Соціальні навички та взаємовідносини. Психологічний клімат може впливати на спосіб, яким формуються міжособистісні відносини серед студентів. Позитивний клімат сприяє формуванню дружби, колективності та співпраці.

4. Фізичне та психічне здоров'я, загальний благополуччя. Студенти, які перебувають у сприятливому психологічному кліматі, можуть відзначати покращення психічного стану, зменшення стресу та підвищення рівня задоволеності від життя.

5. Розвиток особистості та самопізнання. Позитивний психологічний клімат стимулює особистісний розвиток студентів, допомагає їм краще розуміти свої цінності, мети та можливості.

6. Ставлення до навчального процесу. Позитивний клімат зробить навчання більш привабливим та стимулюючим. Студенти будуть більш активно залучатися до навчального процесу та шукати можливості для саморозвитку [12].

На думку Бойко Ю. І., психологічний клімат в студентських групах є ключовим фактором, який формує не тільки навчальний процес, але і загальне студентське життя. Сприятливий клімат створює умови для психологічної безпеки, мотивації та розвитку особистості студентів, що має далекосяжний позитивний вплив на їхнє навчання та життя [14].

Мета створення і підтримка позитивного клімату полягає у теоретичному і практичному освоєнні студентами психологічних знань, методів спілкування з іншими людьми (студентами) у різних умовах життєдіяльності. Мета також

включає в себе вмiле використання набутих знань у реальних життєвих та педагогiчних ситуацiях, у пiзнаннi себе як особистостi та iнших людей, у саморозвитку та самовдосконаленнi, у формуваннi спрямованостi та свiтогляду майбутнього фахiвця на активну та ефективну роботу в суспiльствi в загалом.

О.Г. Мороз вважає, що на психологiчний клiмат групи можуть впливати i цiннiснi орієнтацiї студентiв, оскiльки цiнностi визначають те, що для людей є важливим та цiнним. Iснує взаємозв'язок мiж цiнностями i тим, як особа сприймає своє оточення та взаємини з iншими.

Якщо студенти мають схожi цiнностi, це може сприяти формуванню позитивного психологiчного клiмату. Схожi цiнностi можуть створити спiльний ґрунт для взаєморозумiння та спiвпрацi. Якщо цiнностi студентiв суттєво вiдрiзняються, це може призвести до конфлiктiв та напруги в групi. Рiзницi в цiнностях можуть викликати непорозумiння та ускладнити взаємодiю. Якщо група визнає та поважає рiзноманiття цiнностей, це може сприяти створенню вiдкритого та толерантного психологiчного середовища. Взаємне визнання цiнностей може сприяти взаєморозумiнню та пiдтримцi. Цiнностi можуть впливати на те, як група визначає свої спiльнi цiлi та завдання. Якщо цiнностi спiвпадають з метою групи, це може збiльшити мотивацiю та спрямованiсть групи на досягнення цiлей [31].

Загалом, цiнностi студентiв можуть визначати та моделювати психологiчний клiмат групи, впливаючи на взаємини, мотивацiю та загальний комфорт у групi. Важливо розумiти рiзноманiтнiсть цiнностей та сприяти вiдкритому дiалогу для досягнення позитивного та пiдтримуючого психологiчного клiмату.

Структура мети формування позитивного клiмату в студентських колективах визначається особливостями якостей особистостi майбутнього фахiвця, якi торкаються його iнтересiв, намирiв, мотивацiй у процесi навчання. Досягнення мети формування сприятливого психологiчного клiмату студентської академiчної групи передбачає тривалий процес взаєморозумiння у

ВНЗ, визначає те розуміння, до якого прагнуть студенти, і те, що намагаються сформувати у них викладачі.

Отже, формування позитивного психологічного клімату в студентських колективах є важливим завданням, оскільки воно впливає на навчальні досягнення, емоційний стан, соціальні відносини та загальне самопочуття студентів. Провівши теоретичний аналіз досліджень відомих вчених нами визначено фактори, які сприяють формуванню позитивного психологічного клімату в студентських колективах:

Взаємодія та комунікація. Створення атмосфери відкритості та можливості вільно висловлювати думки сприяє позитивній взаємодії між студентами та викладачами. Важливо, щоб члени колективу були здатні слухати одне одного, проявляючи зацікавленість та повагу до думок та почуттів інших.

Спільні цінності та мета. Наявність спільної мети або цілей сприяє єднанню групи і формуванню колективного духу. Якщо студенти мають спільні цінності, це сприяє позитивному взаємовідношенню та взаєморозумінню.

Лідерська підтримка. Існування лідерів серед студентів, які сприяють єднанню та позитивній атмосфері, може бути корисним фактором. Куратори та викладачі, які демонструють підтримку та зацікавленість у успіхах студентів також, впливають на позитивний клімат.

Довіра та захопленість навчанням. Взаємна довіра між студентами та викладачами робить основу для співпраці та командної роботи. Якщо студенти захоплені своєю навчальною програмою та предметами, це сприяє позитивному ставленню до навчання та співпраці.

Толерантність. Позитивний клімат формується в середовищі, де цінують різноманітність і різні точки зору. Здатність поважати думки та переконання інших сприяє створенню позитивного та відкритого клімату.

Забезпечення психологічної безпеки. Це перш за все, відсутність у студентів страху виражати думки. Студенти повинні відчувати, що можуть вільно висловлювати свої думки та ідеї.

Підтримка в складних ситуаціях. Забезпечення психологічної підтримки в період стресових ситуацій або важких навчальних завдань.

Покращення психологічного клімату в студентських групах важливе для створення сприятливого середовища для навчання та розвитку. Нижче подано певні практичні методи та стратегії, які можуть бути використані для цього:

1. Організація тренінгів та семінарів, спрямованих на розвиток навичок ефективної комунікації та вирішення конфліктів. У процесі таких тренінгів відбувається вдосконалення вмінь студентів виражати свої думки, слухати інших та вирішувати конфлікти шляхом спільного пошуку рішень.

2. Запровадження менторських програм, де старшокурсники або викладачі надають підтримку та поради першокурсникам.

3. Стимулювання групової роботи. Включення групових проектів та завдань у навчальний план, дає можливість розвивати співпрацю та командну роботу, де студенти можуть обмінюватися ідеями та взаємодіяти для досягнення спільних цілей.

4. Проведення спільних заходів. Організація різноманітних заходів яку вищих навчальних закладах, так і за їх межами дає можливості для студентів насолоджуватися часом, проведеним разом, відчувати належність до спільноти та розвивати соціальні зв'язки.

5. Психологічні консультації та супровід. Забезпечення можливостей для студентів отримувати психологічну підтримку для тих, хто цього потребує.

6. Заохочення студентів. Встановлення системи відзнак та заохочень для досягнень студентів. Сприяння визнанню та похвалі студентів за їхні досягнення, що мотивує та підтримує їхню самооцінку [16].

Отже, формування позитивного психологічного клімату в студентських групах" можна обґрунтувати наступними ключовими аспектами:

Ментальне здоров'я студентів: Здоров'я та психологічний стан студентів є ключовими чинниками для їх успіху в навчанні та загального благополуччя. Негативний психологічний клімат, конфлікти та стрес можуть вплинути на

ментальне здоров'я студентів і призвести до різних проблем, включаючи депресію, тривожність та ізоляцію.

Покращення навчального процесу: Позитивний психологічний клімат в групах студентів сприяє покращенню процесу навчання. Студенти легше сприймають і адаптуються до навчальних вимог, коли вони відчують підтримку та мотивацію від своїх одногрупників та викладачів.

Розвиток міжособистісних навичок: Позитивний психологічний клімат сприяє розвитку навичок міжособистісного спілкування, які є важливими в професійному та особистому житті. Студенти, які вчаться працювати в команді та вирішувати конфлікти, розвивають важливі навички для подальшої кар'єри.

Підготовка до робочого життя: Формування позитивного психологічного клімату в студентських групах може позитивно позначитися на студентській кар'єрі. Робочий колектив також вимагає здатності співпрацювати та вирішувати конфлікти, тому ці навички надзвичайно важливі для студентів під час підготовки до майбутнього працевлаштування.

Активізація навчальної діяльності: Позитивний психологічний клімат стимулює інтерес до навчання та допомагає створити сприятливі умови для активної діяльності студентів. Це сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу та більш глибокому розумінню предметів.

Соціальна адаптація: Для багатьох студентів вищі навчальні заклади є місцем нових знайомств та соціальної адаптації. Позитивний психологічний клімат може сприяти процесу інтеграції в університетське співтовариство та сприяти розвитку позитивних стосунків.

Усі ці фактори підкреслюють важливість дослідження та розвитку позитивного психологічного клімату в студентських групах як актуальної теми, яка має велике значення для як самого академічного процесу, так і для загального благополуччя та успіху студентів.

Проблема клімату загалом і соціально-психологічного клімату зокрема розглядається як один з ключових аспектів колективу, який визначає його мотиваційну сферу в навчально-професійній діяльності. У формуванні цього

структурного компоненту групи велику роль відіграють психолого-педагогічні знання студентів та їх усвідомлення їхньої ролі у професійному становленні. З цього погляду, соціально-психологічний клімат можна розглядати як динамічну психологічну атмосферу, що сприяє студентам у ефективному вирішенні виховних, освітніх та розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності.

Висновки до I розділу

В першому розділі було проаналізовано поняття *«психологічний клімат»* - це емоційне фарбування психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їхньої близькості, симпатії, збігу характерів, інтересів, схильностей; *«соціально-психологічний клімат студентського колектива»* - це позитивна міжособистісна взаємодія учасників студентського колективу, що проявляється успішністю навчання, розвитку і формуванню нових, професійно-важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок.

Узагальнюючи, можна відзначити, що процес формування благоприємного соціально-психологічного клімату студентської академічної групи - це процес визначення основних, ключових мотивів поведінки та діяльності студента, які підпорядковують собі менш суттєві мотиви. В цих мотивах відображена далека, згоджена, тривала та важлива професійна мета; загалом, це те, що зацікавлює студента, захоплює його, над чим він працює, що він цінує, і до чого прагне як особистість, як зараз (під час навчання у вузі), так і в майбутньому.

На формування соціально-психологічного клімату впливають як об'єктивні фактори (наприклад, тип організації), так і суб'єктивні (наприклад, оцінка поведінки оточуючих). Основними показниками рівня розвитку соціально-психологічного клімату є ефективність професійної діяльності, стан навчальної дисципліни та характер активної взаємодії учасників навчального

процесу. Серед суб'єктивних (психологічних) показників часто відзначають ступінь задоволеності членів колективу різними аспектами їхнього життя, сприйняття та розуміння інших людей, задоволеність взаєминами, психічний стан студентів, ефективну навчальну мотивацію та інше.

У значній мірі формування благоприємного соціально-психологічного клімату залежить від урахування основних п'яти груп факторів, що впливають на нього: фактори успішності (якість викладання, розуміння викладачами потреб студентів тощо), функціональні фактори (нерівномірність навантаження на студентів у групі, нечіткість критеріїв оцінювання результатів навчання і т. д.), управлінські фактори (неясність концепції викладача щодо взаємовідносин із студентами, несправедливість у викладачів при оцінці, втручання керівництва у студентські справи і т. д.), та психологічні фактори (конфлікти, соціально-психологічна несумісність студентів, відхилення від групових норм та традицій і т. д.).

Якщо при роботі з групою студентів прагнути усунути вказані негативні фактори, це безперечно сприятиме розвитку благоприємного соціально-психологічного клімату, покращенню навчального настрою студентів та їх задоволеності участю в академічній групі.

Ця робота є системною та послідовною. Для її виконання необхідно залучати Психологічну службу вищого навчального закладу та кураторів, які відіграють особливу роль, функціонуючи як координатори всіх внутрішньо-групових процесів та ініціатори психологічних заходів щодо покращення психологічного клімату у студентських групах.

Підтримка приємного соціально-психологічного клімату в студентських групах є ключовою умовою для запобігання міжособистісних конфліктів. Ефективна підтримка соціально-психологічного клімату та згуртування студентської групи передбачає вдосконалення організаторської діяльності старости та куратора, їхню компетентність, високі вимоги до себе, а також повагу і розуміння інших членів групи.

РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ

2.1 Організація та аналіз результатів експериментального дослідження

На основі результатів теоретичного аналізу проблеми психологічного клімату в студентських групах першого року навчання нами була розроблена програма емпіричного дослідження.

На першому етапі нами підбрано та обґрунтовано методи психологічного дослідження.

На другому етапі проведено діагностичне дослідження студентів першого курсу, в процесі якого були використані методики: «Анкета дослідження задоволеності міжособистісними стосунками у колективі», (Г. В. Дьяконов); «Оцінка психологічної атмосфери у колективі» (А.Ф. Фідлер); Визначення індексу групової згуртованості (К. Е. Сішора); Методика на визначення рівня конфліктності особистості (В. Рогов) [55].

Опис вищезазначених методик викладений у додатках А, Б, В, Г.

На третьому етапі нами було здійснено обробку, аналіз та інтерпретацію результатів діагностики.

Експериментальне дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету, вибірку склали 60 осіб (2 групи) – студенти 1 курсів спеціальності «Психологія».

Розглянемо результати, отримані за допомогою **анкети, спрямованої на дослідження задоволеності міжособистісними стосунками у колективі**, (Г. В. Дьяконов); (Опис методики у Додатку А).

Результати анкетування студентів представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Визначення рівня задоволеності міжособистісними стосунками у студентських колективах, (у %)

Рівні задоволеності міжособистісними стосунками у студентському колективі	1 курс Група А (%)	1 курс Група Б (%)	Загальні показники (%)
Високий рівень	20%	17%	37%
Середній рівень	24%	25%	49%
Низький рівень	6%	8%	14%

Як видно з таблиці 2.1 результати опитування групи А і групи Б дещо відрізняються, але не суттєво.

Загальні показники свідчать про те, що у більшості студентів-першокурсників обох груп наявний середній рівень задоволеності міжособистісними стосунками у студентському колективі 49 %, високий рівень притаманний 37% студентів, і низький рівень виявлений у 14% респондентів.

Загальні показники рівня задоволеності міжособистісними стосунками у студентському колективі відображено нами у вигляді рис. 2.1.

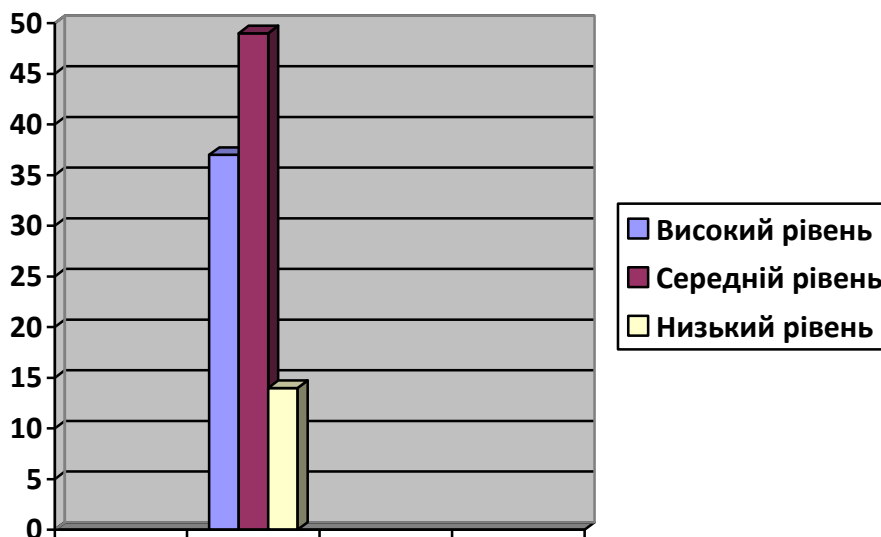

Рисунок 2.1 – Загальні показники рівня задоволеності міжособистісними стосунками у студентському колективі (у %)

З метою дослідження психологічного клімату студентських груп нами було використано методику “Оцінка психологічної атмосфери у колективі” (А.Ф. Фідлер) (Опис методики у Додатку Б).

Результати тестування студентів представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Показники оцінки психологічної атмосфери у колективі

Показники оцінки студентами психологічної атмосфери у колективі	1 курс Група А (%)	1 курс Група Б (%)	Всього (%)
Доброзичлива психологічна атмосфера у колективі	19%	16%	35%
Середній рівень, наявність у колективі незначних суперечок	27%	30%	57%
Недоброзичлива психологічна атмосфера у колективі	4%	4%	8%

За допомогою використаної методики ми отримали загальні показники: 35% респондентів вважають, що в їх колективі переважає доброзичлива психологічна атмосфера, дружелюбність, співпраця, взаємопідтримка, згода; 57% студентів визначили психологічний клімат на середньому рівні, вказуючи на те, що в їх колективі деколи наявні незначні суперечки, але в цілому вони задоволені взаємостосунками; 8% досліджуваних оцінюють психологічну атмосферу у колективі як недоброзичливу, вказуючи на те, що в їх колективі є конфліктні особи, у спілкуванні з якими вони відчують напругу та непорозуміння.

Доброзичлива атмосфера в студентському колективі має значний вплив на психологічний клімат. Коли в середовищі панує позитивне та підтримуюче відношення між студентами, це сприяє виникненню відчуття безпеки, взаєморозуміння та спільності, зменшенню конфліктів, забезпечує комфортне спілкування та розвиток позитивного ставлення до навчання. Коли студенти відчують, що їхні ідеї та думки поважаються, це підтримує їхню самооцінку та впливає на загальний настрій. Колектив, де панує взаємна допомога та підтримка, стає більш витривалим і здатним ефективно вирішувати проблеми.

Загальні показники оцінки психологічної атмосфери у колективі відображено нами у вигляді рис. 2.2.

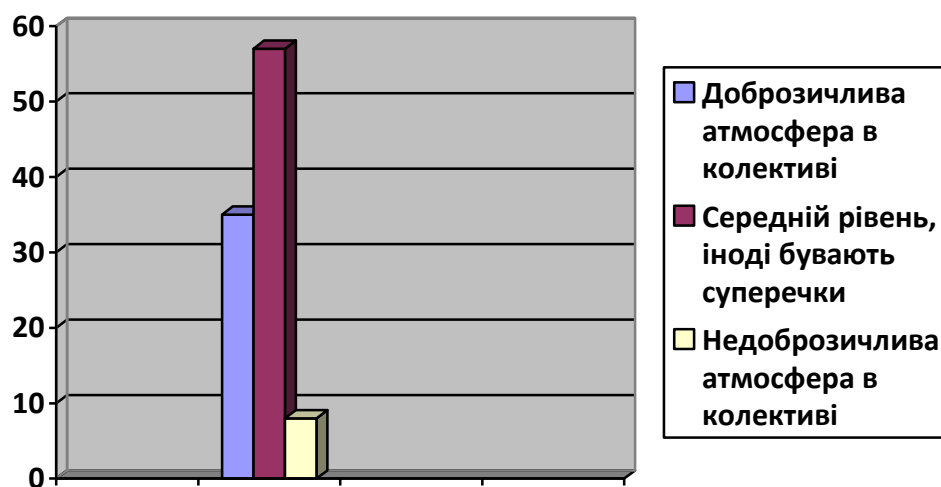

Рисунок 2.2 – Загальні показники оцінки психологічної атмосфери у колективі (у %)

З метою дослідження ступеню інтеграції групи, її згуртованості в єдине ціле нами було використано методику «Визначення індексу групової згуртованості» (К. Е. Сішора) (Опис методики у Додатку В).

Результати тестування студентів представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Визначення індексу групової згуртованості, (у %)

Рівні групової згуртованості	1 курс Група А (%)	1 курс Група Б (%)	Всього (%)
Високий	8%	5%	13%
Вище середнього	12%	13%	25%
Середній	19%	16%	35%
Нижче середнього	7%	13%	20%
Низький	4%	3%	7%

Загальні результати вивчення рівня згуртованості студентських груп свідчать про те, що найвищі показники мають рівні: вище середнього - 25%

досліджуваних, середній рівень – 35% і нижче середнього – 20% респондентів. І тільки 13% студентів вважають, що їх група згуртована на високому рівні та 7% студентів оцінюють згуртованість свого колективу на низькому рівні.

Такі показники вказують на те, що на першому курсі студентські групи ще не є повністю згуртованими з кількох причин:

Більшість студентів перший раз зустрічається з новим оточенням, новими людьми та новими викликами. Вони можуть відчувати себе нестабільно з перших тижнів, ознайомлюючись із новим життям і це може вплинути на міжособистісні відносини в колективі.

Студенти можуть не знати одне одного або мати обмежений досвід взаємодії з різноманітними людьми. Це може спричинити певну необізнаність та відчуття відокремленості.

На першому курсі може бути велика різниця в інтересах, характерах та цінностях між студентами. Деякі можуть виявляти себе як екстраверти та швидко знаходити спільну мову, а інші можуть бути інтровертами та потребувати більше часу для адаптації.

Студенти на першому курсі можуть відчувати стрес із-за нового рівня вимог у навчанні, нестабільності та багатьох інших факторів. Це може впливати на їхню здатність активно співпрацювати та формувати стабільні взаємини.

Деяким студентам просто потрібен час для адаптації до нового середовища та формування стійких зв'язків. Процес згуртованості може відбуватися поступово протягом перших семестрів.

Важливо враховувати, що студенти першого курсу переживають значні зміни у своєму житті, і формування стійких взаємин може зайняти час. Важливо створювати можливості для спілкування та співпраці, брати участь у різних заходах університету, щоб сприяти процесу згуртованості серед студентів.

Загальні показники групової згуртованості відображено нами у вигляді рис. 2.3.

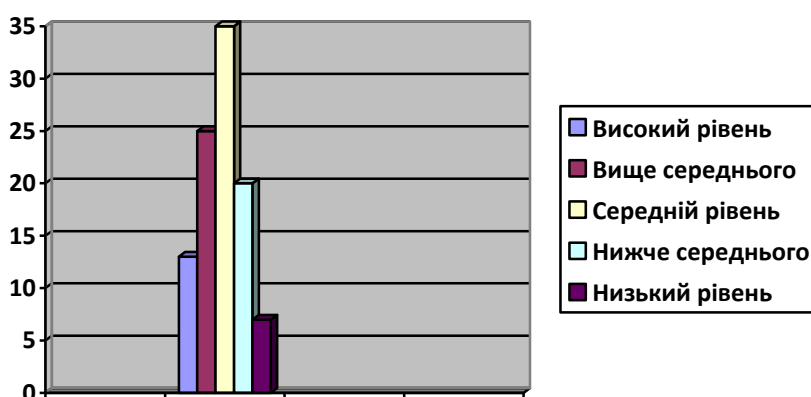

Рисунок 2.3 – Загальні показники групової згуртованості (у %)

Розглянемо результати, отримані за допомогою **методики, спрямованої на вивчення рівня конфліктності особистості (В. Рогов)** (Опис методики у Додатку Г).

Результати тестування студентів представлені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Визначення рівня конфліктності студентів, (у %)

Рівні конфліктності	1 курс Група А (%)	1 курс Група Б (%)	Всього (%)
Високий рівень	3%	6%	9%
Середній рівень	29%	32%	61%
Низький рівень	18%	12%	30%

Використавши вищевказану методику ми отримали такі загальні показники: у більшості (61 %) студентів обох груп наявний середній рівень конфліктності. Низький рівень притаманний 30% досліджуваних і 9% студентів мають високий рівень. Ці показники свідчать про те, що першокурсники 17-18 років ще не є сформованою особистістю, Вікові особливості цього віку можуть проявлятися нестійкою поведінкою, невмінням керувати своїми емоціями,

відсутністю досвіду виходити з конфліктів конструктивними способами і взагалі не загострювати їх. Ця вікова категорія осіб ще перебуває у постійному пошуку самого себе.

Студенти з високим рівнем конфліктності часто є провокаторами конфліктів у студентському колективі. Ці особи мають тенденцію критикувати інших, але, коли чують критику на свою адресу, можуть реагувати на неї агресивно. У їхньому спілкуванні помітна нестриманість та грубість, що може відштовхувати оточуючих.

Поведінка конфліктних студентів-першокурсників часто зумовлюється рядом факторів, які впливають на адаптацію новачків до університетського середовища. Перехід з середньої школи до університету може бути важким для багатьох студентів. Конфліктність може виникнути внаслідок стресу та невпевненості в новому середовищі, де доводиться стикатися з новими правилами, вимогами та відповідальністю.

Конфліктні студенти можуть мати проблеми у встановленні соціальних контактів або почутті відчуженості. Це може призводити до конфліктів з оточуючими, оскільки вони можуть виявляти агресію або відмову взаємодіяти. Вони можуть мати труднощі у керуванні своїми емоціями та виражати свої негативні відчуття через конфліктну поведінку, замість того, щоб звертатися до позитивних стратегій вирішення проблем.

Недоліки у вмінні ефективно спілкуватися можуть також викликати конфлікти. Студенти можуть неправильно сприймати повідомлення, не висловлюючи свої погляди чітко або не враховуючи точку зору інших.

Для вирішення цих проблем важливо створювати підтримуюче та сприяюче середовище для адаптації першокурсників. Працівники університетів можуть здійснювати різні заходи, щоб допомогти студентам подолати стрес, розвивати соціальні навички та вдосконалювати навички конструктивного вирішення конфліктів.

Респонденти, у яких виявлено середній рівень конфліктності, проявляють конфліктну поведінку лише у випадках, коли інші можливості вирішення вичерпані, і вони роблять це з впевненістю, без образ та коректно.

Студенти з низьким рівнем конфліктності характеризуються тактовністю та миролюбством. Вони стараються уникати суперечок і конфліктів, утримуються від висловлення критичних суджень.

Загальні показники конфліктності студентів-першокурсників відображено нами у вигляді рис. 2.4.

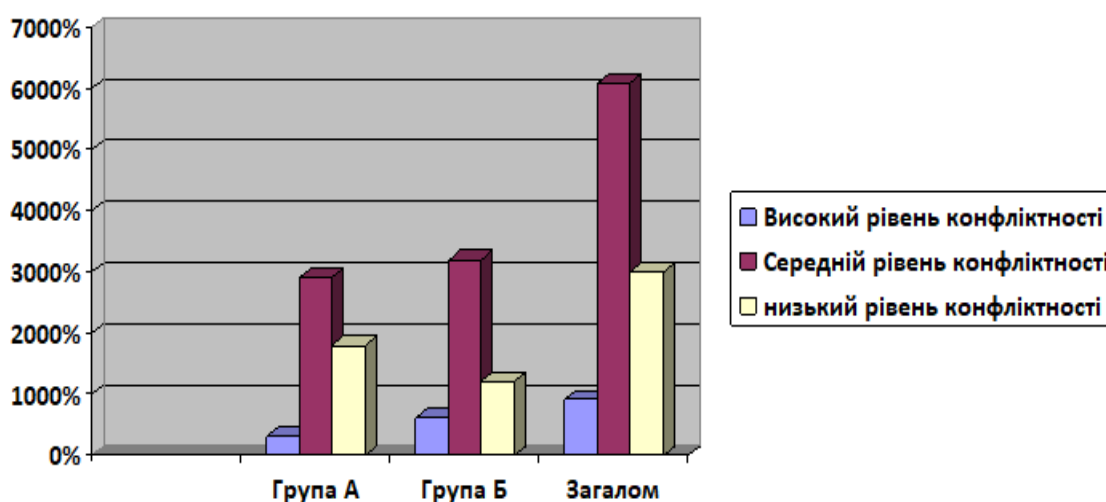

Рисунок 2.4 – Загальні показники конфліктності студентів-першокурсників (у %)

Отже, проведене нами експериментальне дослідження дозволило нам визначити, що в обох досліджуваних групах переважає середній рівень психологічного клімату. Також, нами було встановлено взаємозв'язок між психологічним кліматом та згуртованістю колективу і особистісними чинниками: конфліктність, тривожність, агресивність, імпульсивність. Для формування доброзичливої атмосфери, сприятливого психологічного клімату в студентських групах важливу роль відіграють куратори, викладачі, їх індивідуальний підхід як до кожного студента, так і групи загалом, а також робота Психологічної служби ВНЗ.

2.2. Психологічна програма щодо покращення психологічного клімату в студентських групах

Враховуючи результати констатуючого експерименту нами була розроблена психологічна програма формування позитивного психологічного клімату в студентських групах.

Мета авторської програми: згуртування колективу, покращення соціально-психологічного клімату, розвиток навичок саморегуляції.

Завдання тренінгової програми:

1. Розвиток у студентів емпатії, комунікативних навичок, активного слухання, розуміння оточуючих.
2. Розвиток здібностей адекватно сприймати і оцінювати себе та оточуючих.
3. Розвиток умінь використовувати конструктивні моделі ситуативної комунікації.
4. Розвиток згуртованості, позитивного соціально-психологічного клімату, формування позитивних групових норм студентської молоді.

У тренінговій програмі використовуються методи:

- рольові ігри,
- бесіда,
- групова дискусія,
- мозковий штурм,
- метод репетиції поведінки,
- робота у малих групах,
- релаксаційні техніки.

Організація роботи:

Ця психологічна програма розрахована на роботу зі студентською молоддю. Заняття проводитимуться 2 рази на тиждень. Тривалість занять – 2 год. Загальна кількість - 6 занять (табл. 2.5).

**Зміст психологічної програми формування позитивного
психологічного клімату в студентських групах**

Таблиця 2.5 - Психологічна програма формування позитивного психологічного
клімату в студентських групах

Зміст занять
Заняття 1
<p>Вправа 1. «Знайомство».</p> <p>Вправа 2. «Мої почуття і життєвий досвід».</p> <p>Вправа 3. «Якості, які мені заважають».</p> <p>Вправа 4. «Мое ім'я». Учасники стають у коло.</p> <p>Вправа 5. «Взаємодія у групі».</p> <p>Вправа 6. Знайди пару.</p>
Заняття 2
<p>Вправа 1. «Учимося розуміти іншого».</p> <p>Вправа 2. «Контакт очей і рук».</p> <p>Вправа 3. «Карусель».</p> <p>Вправа 4. «Схвалення по колу».</p> <p>Вправа 5. «Валіза».</p> <p>Вправа 6. «Сходження».</p>
Заняття 3
<p>Вправа 1. «Емоції по колу».</p> <p>Вправа 2. «Мовчанка».</p> <p>Вправа 3. «Розповідь по колу».</p> <p>Вправа 4. «Вільне малювання».</p> <p>Вправа 5. «Згряя».</p> <p>Вправа 6. «Небо».</p>
Заняття 4

<p>Вправа 1. «Ліплення уявного».</p> <p>Вправа 2. «Психологічний портрет».</p> <p>Вправа 3. «Моя агресивна енергія».</p> <p>Вправа 4. «Ти – як...» (техніка асоціативного уявлення).</p> <p>Вправа 5. «Аукціон ідей».</p> <p>Вправа 6. «Стріла».</p>
Заняття 5
<p>Вправа 1. «Дзеркало».</p> <p>Вправа 2. «Конфліктні ситуації».</p> <p>Вправа 3. «Порозуміння».</p> <p>Вправа 4. «Активне слухання».</p> <p>Вправа 5. «Релаксація».</p>
Заняття 6
<p>Вправа 1. «Машина часу».</p> <p>Вправа 2. «Знедолений».</p> <p>Вправа 3. «Аукціон ідей».</p> <p>Вправа 4. «Сліпа геометрія».</p> <p>Вправа 5. «Віддзеркалювання».</p> <p>Вправа 6. «Чарівний острів».</p>

Детальний опис психологічної програми формування позитивного психологічного клімату в студентських групах (Додаток Д)

2.3. Практичні рекомендації щодо покращення психологічного клімату в студентських групах

Студентські групи - це осередок, де формується не лише професійна, а й особистісна і соціальна сфери особистості. Створення позитивного

психологічного клімату в цьому середовищі є ключовим для успіху навчання та розвитку студентів.

Для створення позитивного психологічного клімату важливо розвивати ефективну комунікацію між студентами та викладачами. Пропонуються такі практичні кроки:

1. Тимбілдінг та колективні заходи, заохочення студентів до спільних активностей, які сприяють формуванню дружби та взаємодопомоги. Важливо проводити стартові заходи на початку навчання, які дозволять студентам краще познайомитися один з одним.

2. Створення традицій групи, які будуть об'єднувати студентів і формувати позитивний дух спільноти.

3. Підтримка емоційного благополуччя, створення атмосфери взаєморозуміння, довіри в групі, що дає можливість студентам ділитися своїми емоціями без страху засудження. Заохочення вільного обміну думками та ідеями на заняттях.

4. Для створення сприятливої атмосфери важливий психологічний супровід студентських груп, який надається Психологічною службою університету. Цей супровід включає систематичне проведення анкетування та організацію профілактично-просвітницьких та корекційних заходів, таких як тренінги та майстер-класи, спрямованих на підвищення згуртованості колективу та удосконалення психологічного клімату в студентських групах.

5. Розвиток навичок співпраці та взаємодопомоги. Запровадження групових завдань та проектів, що вимагають співпраці. Сприяння взаємодопомозі шляхом обміну навчальними матеріалами та допомогою в розв'язанні завдань.

6. Запровадження системи винагород та визнання за досягнення в групі. Залучення студентів до прийняття рішень. Створення можливості для участі студентів у прийнятті рішень, що стосуються навчального процесу та життя групи.

7. Організація обговорення важливих питань на загальних зборах. Підтримка соціальної інтеграції. Сприяння створенню груп соціальної підтримки, де студенти можуть ділитися досвідом та проблемами.

8. Кураторам слід систематично взаємодіяти з групою для своєчасного уникнення конфліктних ситуацій. Важливо слідкувати за поведінкою студентів та проводити запобіжні виховні заходи, спрямовані на покращення ефективного спілкування в групі. Також, проведення індивідуальних бесід із студентами, які можуть бути схильними до конфліктного поведінки, є важливою складовою.

9. Кураторам і викладачам варто звертати увагу на свій особистий розвиток та самоудосконалення, щоб їхня власна поведінка та взаємодія зі студентами служили позитивним прикладом, не порушували їхній комфорт та сприяли підтримці або покращенню морально-психологічного клімату у студентській групі.

10. Ефективність спілкування та навчання студентів залежить від внутрішньогрупової гармонії. Отже, для кураторів важливо уважно враховувати взаємовідносини в кожній мікрогрупі, утримувати суперництво та конкуренцію між студентами, сприяти їх об'єднанню та виявляти справедливість та об'єктивність. Кураторам також слід гнучко використовувати стилі керівництва, адаптуючи їх до ситуацій та враховуючи індивідуальні особливості кожного члена групи.

11. Куратор має виступати у ролі лідера групи, виконувати функції координатора та організатора групової діяльності, а також здійснювати ефективний вплив на групу. Важливо мати навички сприяння єднанню колективу та направлення його активності на досягнення основних цілей професійної підготовки студентів.

Створення позитивного психологічного клімату в студентських групах - це процес, що вимагає системної роботи та уваги до деталей. Застосування вищезазначених практичних рекомендацій сприятиме формуванню позитивного середовища для розвитку та досягнень студентів у навчанні та особистісному зростанні.

Висновки до II розділу

Провівши експериментальне дослідження, нами вивчено психологічний клімат у студентських групах першого року навчання та чинники, що впливають на атмосферу студентського колективу. Результати використаних нами методик: «Анкета дослідження задоволеності міжособистісними стосунками у колективі», (Г. В. Дьяконов); «Оцінка психологічної атмосфери у колективі» (А.Ф. Фідлер); Визначення індексу групової згуртованості (К. Е. Сішора); Методика на визначення рівня конфліктності особистості (В. Рогов), дали нам можливість визначити рівень згуртованості студентських груп, оцінити психологічну атмосферу в колективі та виявити осіб, які можуть провокувати конфліктну взаємодію в студентських колективах.

Нами враховано результати дослідження та розроблено психологічну програму щодо покращення психологічного клімату в студентських групах. Ця програма спрямована на розвиток у студентів емпатії, комунікативних навичок, активного слухання, розуміння та адекватне сприйняття оточуючих, згуртованості, позитивного соціально-психологічного клімату, формування позитивних групових норм студентської молоді.

Також, нами для студентської молоді, кураторів та викладачів були розроблені практичні рекомендації щодо покращення психологічного клімату в студентських групах, які допоможуть підтримувати здоровий моральний клімат та уникати розвитку деструктивних явищ у студентських колективах.

ВИСНОВКИ

За допомогою проведеного експерименту нами досліджено, що проблемі формування психологічного клімату у студентських групах потрібно приділити більше уваги. Так від сприятливої психологічної атмосфери в колективі залежать: адаптація до навчально-виховного процесу першокурсників, мотивація до навчання, психологічний стан студентів, задоволеність студентами міжособистісними стосунками та згуртованість колективу в цілому, Сприятливий психологічний клімат сприяє відкритій комунікації, спільній діяльності та підтримці між студентами.

Проаналізовано основні поняття: «психологічний клімат» - це емоційне фарбування психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їхньої близькості, симпатії, збігу характерів, інтересів, схильностей; «соціально-психологічний клімат студентського колектива» - це позитивна міжособистісна взаємодія учасників студентського колективу, що проявляється успішністю навчання, розвитку і формуванню нових, професійно-важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок.

Визначено, що формування сприятливого психологічного клімату залежить від урахування таких аспектів, як: якість викладання та розуміння викладачами потреб студентів; рівномірність навантаження на студентів, чіткість критеріїв та справедливе оцінювання результатів навчання; демократичні взаємовідносини викладача та куратора зі студентами, розвиток у студентів саморегуляції, комунікативних навичок та безконфліктного спілкування, організація спільних заходів, групових норм, традицій, які дають можливість згуртувати колектив; вдосконалення організаторської діяльності старости та куратора, їхня компетентність, високі вимоги до себе, а також повага і розуміння інших членів студентської групи; психологічна підтримка.

З'ясовано, що робота щодо формування сприятливого психологічного клімату є системною та послідовною. Для її виконання необхідно залучати кураторів, які відіграють особливу роль, функціонуючи як координатори всіх

внутрішньо-групових процесів та ініціатори психологічних заходів щодо покращення психологічного клімату у студентських групах та Психологічну службу вищого навчального закладу.

Проведено експериментальне дослідження проблеми формування психологічного клімату у студентських групах за допомогою використаних методик: «Анкета дослідження задоволеності міжособистісними стосунками у колективі», (Г. В. Дьяконов); “Оцінка психологічної атмосфери у колективі” (А.Ф. Фідлер); Визначення індексу групової згуртованості (К. Е. Сішора); Методика на визначення рівня конфліктності особистості (В. Рогов).

На підставі проведеного експериментального дослідження нами визначено, що в обох групах, які були об'єктом вивчення, переважає середній рівень психологічного клімату. Крім того, ми виявили зв'язок між психологічним кліматом та єдністю колективу, міжособистісними стосунками і особистісними факторами, такими як конфліктність, тривожність, агресивність та імпульсивність. Для формування сприятливого психологічного клімату в студентських групах важливу роль відіграють куратори, викладачі та Психологічна служба ВНЗ. Для попередження деструктивних явищ в колективі потрібно своєчасно виявляти мікрогрупи негативного спрямування та осіб із низьким рівнем нервово-психічної стійкості, організовувати з ними індивідуально-виховну та психологічну роботу щодо успішної адаптації до навчально-виховного процесу та підтримці благоприємних міжособистісних стосунків в студентському колективі.

На основі результатів проведеного дослідження нами була розроблена психологічна програма та практичні рекомендації студентам, кураторам та викладачам щодо покращення психологічного клімату в студентських групах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування / Уклад.: Н.Гайдук, І.Сенюта, О Бік. – Львів: 2007. – 296 с.
2. Александрова О. С. Конкуренція як принцип суспільного розвитку: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії (філософські науки)» / О.С. Александрова. – Сімферопіль, 2004. – 19 с.
3. Бабосов Е. Соціологія управління / Бабосов Е. – М.: Тетрасистемс, 2002. – 88 с.
4. Біла О. О. Організація сумісної діяльності у проектних командах / О. О. Біла // Вісник Черкаського університету / Серія «Педагогічні науки» – Вип. 199. – Ч. 1 – 2017. – с. 243–246.
5. Брич В. Я. Психологія управління: навч. посібник / В. Я. Брич, М. М. Корман. – Київ: Кондор, 2018. – 384 с.
6. Бондаренко О.Ф. Психологічні особливості сучасної студенської молоді // Практична психологія та соціальна робота.- 2003.- № 4.- С. 8-11.
7. Власова О. І. Соціальна психологія організацій та управління [Текст]: підручник / О. І. Власова, Ю. В. Никоненко. – К.: ЦУЛ, 2020. – 398 с.
8. Воднік В. Структура соціально-психологічного клімату колективу, шляхи його регуляції та формування // Бюлетень.—№ 5. - С. 36-70.
9. Винославська, О. В. Людські стосунки : навч. посіб. для студ. вузів / О. В. Винославська, М. П. Малигіна. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 142 с.
10. Вольнова Л. М. Особливості середовища великого міста як чинника соціалізації / десоціалізації сучасної молоді / Л. М. Вольнова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2011. – №3-4. – С. 23-31.
11. Горбунова В. В. Психологія командування: Цінніснорольовий підхід до формування та розвитку команд: монографія. Житомир: ЖДУ ім.

І. Франка, 2019. 380 с.

12. Горностаї П. П. Психологія малих груп: структура, динаміка, ідентичність // Педагогічна і психологічна наука в Україні. – Т. 2. – Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – К.: Педагог. Думка, 2019. – С. 115-125.

13. Григоренко О. І. Формування позитивного психологічного клімату в студентських групах: теорія та практика. Вид-во: Педагогічна думка, 2017. – 138 с.

14. Гуров С. Ю. Теоретичний аналіз різних типологій і класифікацій студентів для реалізації програм із формування духовно-моральних цінностей майбутніх фахівців. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. № 1 (14). Мелітопіль: Видавництво МДПУ імені Б. Хмельницького, 2015. С. 192-199.

15. Джонсон Д. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування: Перекл. з англ. / Д. Джонсон. – К.: «КМ Академія», 2003. – 288 с.

16. Долинська Л. В. Психологія конфлікту : навч. посібник / Л. В. Долинська, Л. П. Матяш-Заяц. – К. : Каравела, 2010. – 304 с.

17. Дубравська Д. М. Статус особистості в групі як умова її професійного становлення / Д. М. Дубравська // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2003. – Т. V. – Ч. 3. – С. 101-107.

18. Дуткевич Т. В. Практична психологія: вступ у спеціальність : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.

19. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посібник / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 456 с.

20. Зборовський Г.Е. Соціологія управління: Учебное пособие / Г.Е.Зборовський, Н.Б. Костика. – М.: Гардарики, 2004. – 272 с.

21. Злишков В.Л., Лукомська С.О. Теорія та практика психологічного тренінгу. 2019. – 2010 – Електрон. Версія. – Режим доступу:

https://lib.iitta.gov.ua/721625/1/Zlyvkov_Lukomska.pdf

22. Іванова В. О. Роль викладача в створенні психологічного клімату в університетських аудиторіях. Вид-во: Сучасні проблеми психології, 2020. – 321 с.

23. Карамушка Л.М. Психологія управління: Навч. посіб. – К.: Міленіум, 2003. – 344с. – С.304-309.

24. Коваль І. М. Психологічні особливості конфліктів у процесі спільної учбової діяльності студентів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І. М. Коваль. – К., 2003. – 192 с.

25. Кравченко І. В. Здоровий моральний клімат – основа життєдіяльності навчально-виховної групи / І. В. Кравченко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2002. – № 6. – С. 52–57.

26. Коваленко І. М. Психологічний клімат в освітньому середовищі: аналіз та практика. Вид-во: Науковий світ, 2019. – 115 с.

27. Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту. – К.: МАУП, 1996. – 176 с

28. Коломінський Н. Л. Міжособистісна взаємодія як соціально-психологічна детермінанта становлення громадянськості сучасної молоді у контексті спадщини А. С. Макаренка. // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2004. – Т. 4, вип. 2. – С. 160
Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія / Підручник. – К., 1995. – 304 с.

29. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 304 с.

30. Кравченко І. В. Здоровий моральний клімат – основа життєдіяльності навчально-виховної групи / І. В. Кравченко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2002. – № 6. – С. 52-57.

31. Кравченко Н. П. Особливості взаємин в студентських групах та їх вплив на психологічний клімат. Вид-во: Видавничий дім "Освіта", 2016. – 203 с.

32. Кривега Л.Д., Александрова О.С. Суть конкуренції та її роль в

розвитку суспільства // Культурологічний вісник. – Випуск 9. – Запоріжжя, 2002. – С. 64-69.

33. Кричевський Р. Л., Дубовська Є. М.. Соціальна психологія малої групи: Навчальний посібник для вузів. - М.: Аспект Пресс. 2001 - 318 с.

34. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. Суми : ВТД «У», 2006. 384 с

35. Лякішева А. В. Проблема групової згуртованості: аналіз наукових досліджень // Вища школа. Науково-практичне видання. № 5 (107). 2018. – С. 93-103.

36. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. –К.: Професіонал, 2007. – 416 с.

37. Молочко М.В. Формування соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі //Рідна школа. – 2004. - №4. – С.52-53.

38. Матюша І. К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система (психолого-педагогічний аспект) : навч.-метод. посіб. / І. К. Матюша. – К., 1997. – 188 с.

39. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: Навч посібн. Для вищої школи. – К.: Наукова думка, 1998. – 226 с.

40. Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624с.

41. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.

42. Особливості соціально-психологічного клімату студентської групи у ВНЗ [Електронний ресурс] / Бойко Ю.І. Режим доступу: <http://intkonf.org/boyko-yui-osoblivosti-sotsialno-psihologichnogo-klimatu-studentskoyi-grupi-u-vnz/>.

43. Палеха Ю. І. Ключі до успіху, або організаційна та управлінська культури. Навч. посібник. – 2-ге вид. доп. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002.-337с.

44. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для

магістрантів і аспірантів. Київ: ТОВ «Філ-студія», 2006. С. 135-140.

45. Примуш М. В. Конфліктологія: Навчальний посібник. – К. Професіонал, 2006. – 288 с.

46. Психологія тимбілдингу: навчальний посібник / Романовський О.Г., Шаполова В. В., Квасник О. В., Гура Т. В.; за заг. ред. Романовського О. Г., Калашникової С. В. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. – 92 с. ISBN 978-617.

47. Психологічний словник за ред. В.І.Войтка. Київ «Вища школа», 1982. - 214 с.

48. Петров А. С. Соціально-психологічні аспекти формування психологічного клімату в студентських групах. Вид-во: Психологія та соціальна робота, 2018. –126 с.

49. Рибалка В. В. Психологічні проблеми особистості, їх визначення та шляхи розв'язання / В. В. Рибалка // Основи практичної психології : підручник / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева [та ін.]. – К. : Либідь, 1999. – С. 236–242.

50. Романова Н.Ф. Роль студентських соціальних служб у вирішенні соціальних проблем в студентському середовищі / Український соціум. 2004. № С. 32–37.

51. Романовська Д. Формування позитивного психологічного мікроклімату класних та педагогічних колективів. Психолог. 2012. № 21. С. 19-23.

52. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова [та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2010. – 224 с.

53. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі [Електронний ресурс] / І.І. Козак. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua/>

54. Теорія та практика психологічного тренінгу [Текст]: навч. посіб. К.Л. Мілютіна, 204. – 293 с. 4-8, с. 23-26.

55. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики. Навчальний посібник / Л. Г. Терлецька. - К.: Главник, 2006. - 144 с.

56. Шапар В. Психологічний тлумачний словник / Харків.: Прапор, 2004. 640 с.
57. Шляхи створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі [Електронний ресурс] / С.П. Білецька. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua/> Шляхи створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі.
58. Щербан Т. Д. Психологія навчального спілкування : монографія / Т. Д. Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.
59. Шулдик Г. О., Шулдик А. В. Становлення особистості студента: психологічний аспект: навчальний посібник. Умань: ФОП Жовтень, 2014. 102-169 с.
60. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навч. посіб. Київ : Либідь, 1996. 264 с.